

THE
MUSEUM

I

LIII.

C.

28-30.

BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III

LIII

C

28

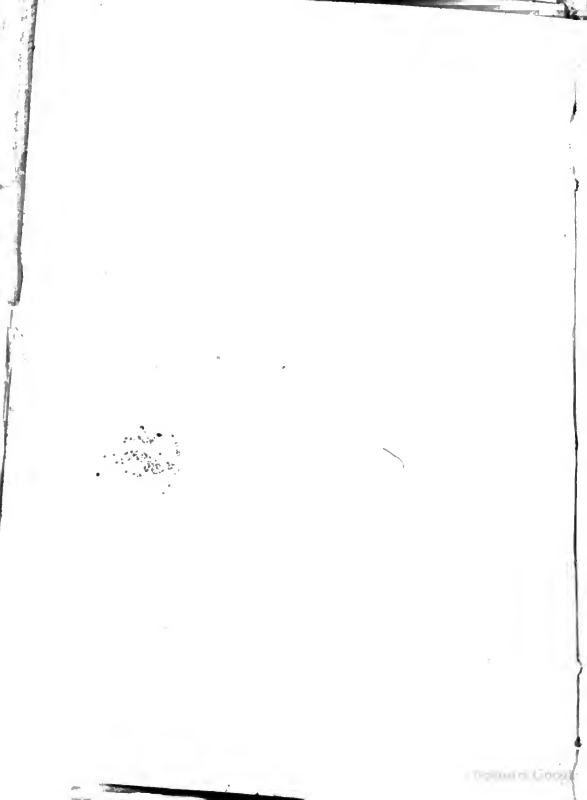
NAPOLI

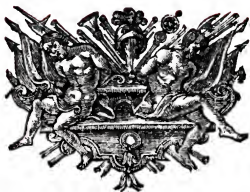

CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER I.

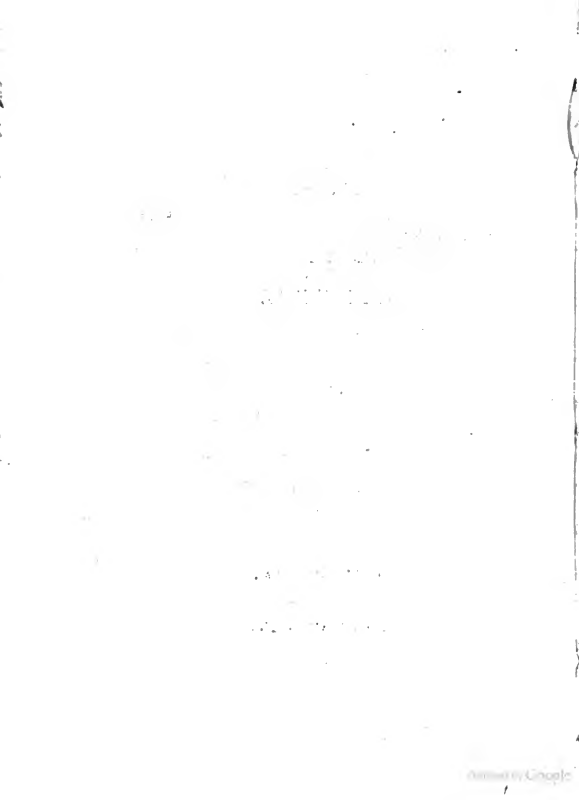

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

---

clo cl cc L

CASTRUCCII BONAMICI

Commentariorum de Bello Italico

LIBRI PRIMI

AD

CAROLUM
BORBONIUM

Neapolis, & Siciliae Regem,

PRÆFATIO.

IFFICILE profecto
est, atque arduum,

CAROLE BORBONI REX,

eorum, quæ atate contigerunt sua, scribere historiam; propterea quod non ingenii solum ea scribenti, sed etiam capitis interdum, atque id quod ego plurimi facio, existimationis discrimen adendum sit. Et enim cum illud maxime propositum historico esse debeat, ut nihil non audeat veri dicere, periculum sane est; ne certarum explicatio rerum necessaria potentiorum possit animos offendere, qui assentatorum depravati blanditiis, si quid male gesserunt non redargui memoria scriptorum, sed defendi volunt oblivione, & silentio: adeo ut vel fides in historico, si tempori obsequatur, vel prudentia desiderari possit, si veritati serviat. Quamobrem melius sibi, suisque prospexisse

monumentis mihi videntur ii, qui
 res a temporibus suis longe remo-
 tas perscribendas susceperunt. Nam
 qui dominabantur, extinctis, re-
 busque commutatis nulla scriptori
 mentiendi, nulla est cuiquam cau-
 sa succensendi, licetque spe, ac
 metu vetustate sublati. mortuo-
 rum facta, & laudare sine in-
 vidia, & vituperare sine peri-
 culo. Quod item nobis facillimum
 factu fuisset, magnaque liberati
 cura videremur; nisi gravis jam
 causa impulisset nos, ut res ad
 Velitras gestas conscriberemus, &
 tua nunc autoritas, CAROLE
 REX, accessisset, qua mandatum
 nobis etiam, atque etiam esse vo-
 luisti, ut eam Italici belli partem
 qua res consequitur illas, com-

mentariis nostris persequeremur, iterque in Cisalpinam usque Galliam susciperemus, ut & locorum ubi majore ex parte bellum illud gestum est, & hominum, qui aut eidem interfuerunt bello, aut præsuerunt, explorata cognitione, naturaue perspecta, historia nostra non minus diligentia, quàm veritati consuleremus.

Ac veritatis quidem præferenda eo vel maxime difficultas extenuatur, quod ad REGEM scribimus, qui præclara sustentatus virtutum suarum conscientia historia non horret, actionum indicem humanarum, quique eadem animi magnitudine, qua mendaciis repugnare adulantium solet, vera scribentem tutabitur; neque patietur

unquam necessariam historico eripi libertatem, qua, ipso regnante, fruuntur omnes: cum piissimo, iustissimoque Regi servire nihil aliud sit, quàm gratissima, omnibusque bonis cumulata libertas.

Quaquam praesentis temporis conscribenda historia ita posse rationem temperari arbitror, ut neque fides, neque prudentia in scribendo desideretur. Magna est enim orationis vis in utramque partem, ut neque assentatio placeat sine quodam artificio dicendi, neque sit odiosa veritas, quae lenitate sermonis aspersa in animos illabatur; nisi si quis est aut natura ita asper, ut nullam ab acerbitate sejunctam veritatem probet, aut ingenio ita delicatus, ut ne honestam quidem, &

*quasi legitimam historici libertatem
ferre possit. Quorum ego hominum
fastidium atque insulsitatem adeo non
moror, ut prudentis contra, &
gravis esse historici putem ejusmodi
opinionibus a recta scribendi ratio-
ne non deterreri.*

*Sed neque mihi audiendum est
aliud genus hominum, qui militari
institutioni contrariam esse dicunt
scientiam rerum pulcherrimarum,
negantque tantum in scribendo ope-
ra, ac temporis ponere militem
oportere. Nam quid hos requiri-
mus leves & ineruditos, cum ve-
teres illos Romanos auctores habea-
mus praeclarissimos? qui ab hu-
manioribus disciplinis adeo non ab-
horruerunt, cum bellicis florere
laudibus, ut iidem res agerent*

scriptione dignissimas, iidem scriberent. Romanorum ego industriam imitari prae me fero: utinam assequi virtutem possem! Tunc enim non obtrectationem deprecarer, sed premium postulare; atque a Te postulare, CAROLE REX, qui nunquam profecto sobolem militum, nova instituta Academia, meque ipsum insigni beneficio ad optimas artes excitasses, nisi armorum hanc, literarumque conjunctionem valde probares, maximeque regale duceres, iis potissimum Patrocinii Tui quasi lucem porrigere, quorum armis Regnum defendi, illustrari literis potest. Neque vero existimare aliter potes, cum & quibus hominibus imperes, & a quibus ortus sis,

Et quos denique in lucem edideris
 ipse tecum sapissime cogites. In to-
 tius enim Italiae parte beatissima
 collocatus a Deo, ut regnares,
 versari Te profecto vides in eo-
 rum hominum vestigiis, qui magni
 semper in omni etate fuerunt scri-
 ptores, actoresque rerum; Tuque
 ipse, CAROLE REX, diffi-
 cillimo tempore expertus es, non
 domi fidem, Et consilium, non
 fortitudinem foris, atque armo-
 rum vim Siculis, Neapolitanisque
 deesse. Quorum quidem hominum
 regiones amœnitate cœli, bonitate
 agrorum, civium nobilitate, no-
 stris, vetustisque temporibus cele-
 brata ideo mihi Græcæim quodam-
 modo respexisse, ideo Latium vi-
 dentur attigisse, ut eo, in unam

veluti sedem, & Græcorum elegan-
tia, & virtus immigrassè Roma-
norum videatur. Quare miran-
dum non est si Græcorum, Roma-
norumque artibus exculta, & na-
tivo quodam sensu, atque insita
felicitate Reges semper bello, pa-
ceque insignes aut acceperint, aut
ipsa fecerint: minusque etiam mi-
randum est, si Tu, Optime Ma-
ximeque REX ad eos imitandos
Reges, & superandos etiam com-
moveris. Quæ enim possederunt
ipsi, regna obtines eadem, eodem-
que sanguine ortus Abavum præter-
ea habes Magnum LUDOVICUM
Galliæ Regem, & Patrem PHILIP-
PUM Hispaniæ Regem præstantissi-
imum. Quod igitur a LUDOVICO
Gallia, Hispania a PHILIPPO ha-

buit, ut bonarum artium Paren-
 tes, atque illustrium virorum Pa-
 troni haberentur, & essent, id a
 Te Italia tuis, tuorumque Majo-
 rum peragrata victoriis, atque or-
 nata legibus, & tua imprimis po-
 fulare Neapolis jure optimo vide-
 batur, seque assequutam esse sum-
 mopere gaudet. Testantur id cum
 moles illa objecta fluctibus, atque
 hostibus, portusque manufacti, tum
 omnium disciplinarum domicilium
 magnifico abs Te opere exornatum:
 qua duo, ut omittam cetera, quo-
 ties Neapolitani vident, toties secu-
 ritatem ii suam, & beneficium ne-
 cesse est tuum videant, latenturque
 nihil esse abs Te pratermissum, quod
 ad pacis, bellicae artes in civi-
 tate excollendas pertineat.

Quanta vero gaudii accessio ex eo facta est, quod gloriari possunt editos esse apud se Regios Liberos tuos, qui mihi jam ab incunabulis salutem innuere videntur Italia, & gentium fugam barbararum. Quo autem in majorem Imperiorum, magnorumque facinorum spem nati sunt, eo diligentius solida virtutis praeceptis, & veterum Romanorum exemplis imbuendi sunt, ut ad maximas res conficiendas accedant paratiores. Atque haud scio, an hoc ideò fortuna tulerit, ut eo potissimum tempore nascerentur Liberi tui, quo plurima, ac vetustissima illorum hominum monumenta in eodem littore e tenebris eruuntur, ubi in lucem ipsi suscepti sunt. Nam eorum facta

summo sibi studio imitanda esse statuent, quorum levissima quæque a doctis viris tanta cura conquiri, explicarique videant. Et sane ejusmodi antiquitatis studia nisi ad historiam cognoscendam, clarorumque adeo virorum imitationem persequendam referantur, curiositatis cujusdam plenissima, sapientiæ autem inanissima reperientur. Quanquam non magnopere illi quidem vetera requirent, cum domi habeant ante oculos omnium exempla virtutum. Parentes enim habent eos, qui cum regiis abundant virtutibus justitia, beneficentia, magnitudine animi, privatis non carent continentia, probitate, suavitate morum, quæ licet reconditæ, atque interiores sint, emanant tamen, multaque de iis

*narrantes egomet audiui homines
 nobilissimos, qui propter generis
 præstantiam versari familiarius cum
 Regibus consueverunt, propter fa-
 miliaritatem autem eas facilius nos-
 se virtutes, & quasi reducto maje-
 statis velo perspicere possunt. At il-
 la altera quæ appellantur regia, pro-
 pterea quod in publica utilitate, &
 luce versantur, majoribus ut ita
 dicam, theatris proposita non egent
 testificatione cujusquam. Quominus
 vereor, ne quis gratiæ me causâ
 quicquam in scribendo mentiri pu-
 tet, cum eo mandante Rege scribam,
 qui laudibus cumulatus verissimis
 nullis falsis deliniri potest. Ad alie-
 nam vero gratiam, quid ego respi-
 ciam, qui Tibi, CAROLÈ REX,
 debeam uni omnia? sin autem mo-*

veri gratia non possumus, metu certe non debemus. Ejusmodi enim ingressi sumus vita rationem, ut quæ vere, atque honeste dici possunt, fortiter, ac libere dicere ne vereamur, nihilque præter dedecus metuendum nobis esse statuerimus. Quapropter omni metu, & cupiditate vacui; eaque libertate, quæ militem decet, atque historicum, qui nihil temere scribat, nihil astute prætereatur, tuaque sit,
CAROLE REX, *tectus auctoritate eam Italici belli partem latinis mandare literis aggredimur; quæ ab Austriacorum a Velitris receptu initium ducens Aquisgranensi pace, & Nicaensi in Italia conventu terminatur.*

Opus sane memorandum, & fortune varietate adeo insigne, ut victores interdum desperaverint, spe-

rare victi nunquam desierint, ferocissimique extiterint, qui imbelles videbantur, omniaque fortia passi pro libertate, atque ausi sint. Fugati, caesique exercitus, Ducesque nobiles, expugnata urbes, direpta Provincia leguntur etiam alibi, Et exitus sunt communes bellorum omnium. Illud hujusce belli, de quo scribimus, precipuum est, quod tot praeliis, tot claudibus, tantorumque Regum viribus nihil fere perfectum est, quod rerum gestarum magnitudini responderit, non Principum ambitio sedata, non Populorum constabilita felicitas; bellum denique vehemens, atque atrox pax repente concluderet otiosis magis optanda, Et defatigatis necessaria, quam cuiquam opportuna, aut gloriosa bellantium.

Totum autem opus tribus Libris complectemur, quorum hic primus in tuo, REX, nomine apparet. Scriptionis enim nostra fructus aliquis ad neminem prius, quam ad eum pertinere debet, a quo accepimus, ut scriberemus.

CASTRUCCII BONAMICI
COMMENTARIORUM
D E
BELLO ITALICO
LIBER PRIMUS.

EPULSIS Austriacis CARO-
LUS quidem Rex, ita uti
in Commentario de rebus
ad Velitras gestis diximus,
Neapolim victor revertebatur: At
Mutinensium Dux, Gagiusque cum
Hispanorum copiis, & auxiliariis,
quas e suo delectas exercitu illis Rex

A attri-

2 DE BELLO ITALICO ,

attribuerat, se se recipientem Lobcoviczium insequuntur, effectisque eâ de causâ duobus in Tyberi pontibus exercitum iv. non. Nov. traducunt. Lobcoviczium missis jam antea, qui idoneum prope Viterbium castris locum deligerent, in ea se castra septimo a Velitris die contulit; quæ quidem egregiè loci naturâ objecto monte satis edito, nemoreque densò, atque aspero muniebantur. Hæc Gargius animadvertens, qui hostes Roncilionem erat usque persequutus, ad Falerios Faliscorum, Spoletumque subito se convertit, atque ex iis locis in Umbriam erumpere meditabatur, sperans si prior Perusiam occupasset, Lobcoviczium receptu, & commeatu posse omni intercludi. Sed Lobcoviczium, cognito consilio ejus, motis extemplo a Viterbio castris, per Urbeve-

LIBER PRIMUS.

3

bevetanum agrum iter arripiens, & silvas inter, ac saltus properans antecesserat tam opportuno tempore, ut simul ipse Perusiam attingeret, & Hispani, Neapolitanique in Assisienti agro cernerentur. Erat enim ex oppido Perusiâ propinquus despectus in pulcherrimam Umbriæ vallem.

Gagius in ea planicie, quæ inter Assisium, Forumque Flaminii interest, castra facit: cohortes aliquanto latius porrigi, simul plures noctu ignes accendi jubet, quo ex tam late productis ordinibus, dispersisque ignibus amplioris speciem exercitus hostibus ostentaret. Suæ enim copię, quanquam e Neapolitanis, ut diximus, auxiliis, atque his, qui ex Hispaniis per eos dies ad oram Romanam, Centumque cellas appulerant, refectæ; infrequentiores tamen adhuc,

A 2

vix-

4 DE BELLO ITALICO,

vixque iixx. millia numero erant. Lob-
coviczii autem ne xiii. quidem millium
numerum explebant, insigni morbo-
rum, & perfugarum frequentia, quod
in omni fere receptu accidere consue-
vit: multis etiam ad Aricinum nemus
absumpris, & nonnullis cohortibus,
quæ Regis Sardinæ auxiliarentur, in
Galliam Cisalpinam summissis. Quapro-
pter cum suorum paucitatem videret;
hostium numerum multo etiam majoi-
rem ex castrorum amplitudine arbi-
traretur, profectionem fugæ similem
circumspectabat vehementer timens;
ne intercluderetur. Itaque ne celeri-
tati quidem satis confusus suæ, Co-
miti Soroo, qui suis, exercitusque im-
pedimentis præsidio ibat, magnopere
mandat, uti aliquam insequenti Ga-
gio moram inferat; dum ipse per Eu-
gubinos montes, superato Apennino;
secun-

LIBER PRIMUS.

5

secundum Adriaticum mare in Flaminiam descenderet, inque ejus regionis oppida exercitum in Hiberna deduceret. Hisce mandatis acceptis. Comes Sorous, converso itinere, Nuceriam occupat, ibique consistit. Erant cum eo nongenti ferme projectâ audaciâ milites ad omne facinus, atque discrimen impunitate diuturnâ, crebrisque certaminibus obdurati, perfugæ omnes, coque acriores, ne, si in potestatem Hispanorum venirent, ad ultimum supplicium progredi cogerentur. Et jam Hispanorum, ac Neapolitanorum primum agmen a Foro Flaminii profectum instabat, & occupatis circa Nuceriam collibus imminebat universum. Neque ob id Sorous a proposito deterrebat. Insanire hominem oppidani dicere, qui ab omnibus rebus flagitiosè imparatus tam parvulis copiis

copiis, nullis munitionibus, adversariorum exercitui obsistere velit; monere, ut sibi, suisque, subito discessu, consulat. Enimvero ille animo feroci, minacique vultu negat, universum adversariorum exercitum tanti esse, ut ipse fugiat; & memor eorum, quæ paulo ante Lobcoviczio Imperatori suo confirmaverat, milites cohortatus, ut nullam nisi in armis salutis spem ponerent, urbem, suburbiumque, pro loco, ac tempore communit, portas obstruit, transversas trabes viis inducit, denique nihil reliqui ad defensionem audacissime facit. At Hispani, Neapolitanique primo impetu in suburbium irrumpunt, portamque oppidi unam incendunt, neque tamen ulterius progredi audent loci difficultate, suorum cæde, hostium furore deterriti. Quibus rebus factum est,
ut in

ut in foro, ubi mercatum habere oppidani solent, aggere extructo, & tormentis quatuor, quæ a Foro Flaminii advexerant, collocatis, quater oppidum, ac diruere instituerint. Tum vero atrocitate rei oppidani commoti Sororum circumfistunt, unum universi orant, atque obsecrant, ne suâ pertinaciâ ipsorum fortunas omnes deleri funditus patiatur. Ille omni re desperata, cum jam nec jacula militibus, nec vires suppeterent, simul Lobcoviczium effugisse jam sciret, colloquium petit, paratumque se dedere ait, si modo incolumitatem transfugis, veniamque impetret. Non impetratâ, tamen ad deditionem compellitur. Deditione factâ, ipsa e vestigio ab Gagianis militibus Nuceria diripitur, Pontificis Maximi oppidum: adeo nihil in bello sanctum, nihilque

nihilque tam opportunum injuriæ,
quam medium, & quietum sine ar-
mis imperium. Gagius, conservato
Comite Soroo, in cæteros, uti in
transfugas, lege agi jubet. Injecta con-
tinuo omnibus vincula unum queren-
tibus, quod vitam, quam projicere
in prælio per virtutem poterant, sup-
plicio, atque ignominia reservassent.
Statim inde in castra ad Forum Fla-
minii abripiuntur, ibique in eos, to-
to inspectante exercitu, paulo seve-
rius animadversum esse videbatur, pro-
pterea quod non sorte decimus quis-
que, uti militari consuetudine rece-
ptum est, sed quintus quisque lectus
ad supplicium sit, illique ipsi milites,
qui sortium beneficio supplicium vi-
taverant, tamen illuvie obfisi, cate-
natique longo, ac miserabili agmine
Cajetam usque perducti fuerint, ubi
qui

qui honestioris in militiâ ordinis erant compingerentur in carceres , reliqui ad opus , atque ad triremes damnarentur . At ii , quos extremum sequi supplicium damnatos oportebat , pars arboribus suspensi , pars jaculis confossi fœdissimè perierunt . Perhorruere milites , populique præsertim lenissimo Pontificis imperio assueti tantam subito stragem , non reputantes eâ severitate militarem disciplinam contineri , & reipublicæ interesse vehementer punire transfugas . Justissimo igitur supplicio affectis transfugis , Gagius assequendi hostis spe dejectus , cum summa jam hiems instaret , distributis circum agri Romani municipia legionibus , ipse Viterbii hiemare constituit . Quo in oppido cum cæteri copiarum Præfecti otiosum ab hoste tempus ludis , scœ-

B   nisque

10 DE BELLO ITALICO,
nisque contererent, ille tacitus plerumque totius Italici belli molem animo agitabat. Itaque maturius paulo, quàm tempus postulabat, deducto ex hibernis exercitu quasi incertus quà progrediretur, ut sua hostibus consilia occultaret, modo se Flaminiae viæ dare, interdum Hetruriæ ostendere se veluti minitabundus, atque in eam partem impressionem facturus videbatur. Quæ quidem fama erat edita in vulgus, adeoque percrebuerat, ut qui ei provinciæ præerant, trepidarent, atque aliquot in fines Aretinorum cohortes præsidii causâ mitterent. Quanquam enim Viennensi fœdere diligentissimè cautum de Hetruriâ non turbandâ fuerat; quo fœdere Hispaniarum Regis socius, atque amicus Galliarum Rex acceptâ a Francisco Duce, quam Regi Stanislao socero attri-

attribueret, Lotharingâ, Hetruriam Francisco in perpetuum addicendam, Hispano consentiente, curaverat, reque ipsâ addixerat: interdum tamen illa suberat cogitatio, quam faciles essent hominum, & cum primis Regum ad fallendum mentes; neque tam, qui Hetruriæ præerant, Hispanos timebant, qui adventare dicebantur, quam populares, quorum ipsi adversâ, Hispani secundâ voluntate utebantur. Nam Florentinos Borboniarum partium studio omnium in Italia maxime flagrare opinio erat, vel quia Caroli Hispaniarum Regis F. adventum, ejusque benignitatis memoriam novâ nondum dominatione expulerant, vel quia Medicæorum extinctâ apud ipsos familiâ in Transalpinorum potestatem redacti servitute premi inclementiore videbantur. Vi-

tio etiam gentis humanæ, quæ longinqua expetere, fastidire presentia consuevit. Sed Gagius, qui in Hetruriam cogitauerat nunquam, superum mare versus iter facere, ad hostemque contendere cæpit.

Quadringenti ferme vicum quendam in Flaminîâ, qui Catholica appellatur, infederant Ungarici equites, ibique erant ab Lobcoviczio collocati, ut Hispani exercitus conatus, atque itinera specularentur. Quem exercitum ubi appropinquare cognouerunt, eo statim loco excessere. Quo facto, qui Arimini, quique Cæsenæ Austriaci milites præsidii causa erant Ungaricis se se equitibus adjunxerunt, unâque omnes ad Cornelii Forum perrexerunt. Hiemabat ibi Lobcoviczius. Hic de Hispanorum adventu certior factus, cum quæ per literas, nun-

nunciosque ab Rege Sardiniae flagitaverat, nusquam adhuc apparerent auxilia, atque ipse, attritis jam viribus, multo omnibus rebus esset Hispanis inferior, educere ex hibernis exercitum, seseque properans recipere cepit: neque prius properandi finem fecit, quam ad Mutinam perveniret, castraque ad eam urbem opportuno, & munito loco ponere.

Ipsius enim castrorum dextrum latus ita urbi adhærescebat, ut adactis ex arce Mutinensi telis protegi posset. Sinistrum fossâ sepiebatur, quæ derivandi fluminis causâ prope Mutinam erat non mediocrem in altitudinem depressa. A fronte munitiones Loboviczius instituerat optimas, easque tormentis, perpetuisque stationibus instruxerat. A tergo autem castrorum amnis erat Gabellus, eoque in amne pontes.

14 DE BELLO ITALICO,
pontes effecerat tres, quo facilior ef-
set in Mantuanum agrum receptus,
ex eove commodior, si nemo pre-
meret, commeatus. His rationibus
Lobcoviczius ad utrumque paratus,
seu pontibus effectis se se ulterius re-
cipere, seu communis castris rema-
nere mallet, auxilia certe expectare,
& bellum ducere velle videbatur.
Jam vero eo magis festinare Gagius,
atque in maximam conficiendi nego-
tii spem adduci si Lobcoviczium af-
sequeretur, cumque eo confingeret,
priusquam ille se se Transalpinis, &
Sardiniensibus auxiliis confirmaret. Ita-
que ad Forum Cornelii, eodem,
quo hostis, itinere properans in fi-
nes Bononiensium celerius opinione
omnium pervenit, continuatoque iti-
nere Scultennam cum omni exercitu
Flumen vado transit, ita ut humeri
tan-

tantum, summaque militum pectora
extarent, eademque usus celeritate, cum
hostium manum, quæ Spilinbergium
(in Mutinensi agro ad Scultennam
vicus est) tenebat, in fugam conje-
cisset, ad locum pervenit, qui ap-
pellatur Montalus, atque abest a Mu-
tina passuum iii. millia. Castra ibi
Hispani, Neapolitanique faciunt. Poste-
ro die Gagius decurionem exercitus
cum satis validâ peditatus, atque equi-
tatus parte præmittit, qui castra ex-
ploret Austriacorum, & loci naturam
cognoscat. Quibus cognitis rebus, exer-
citum confestim in eam partem adduce-
re, ubi item est in agro Mutinensi vi-
cus, quem Bonumportum appellant,
atque inde in hostium castra triplici
instructo agmine irrumperere, eodemque
tempore, summissis militibus, atque
operis, quæ cum iis ratibus, quas
carris

16 DE BELLO ITALICO,
carris devehebat, pontem in flumine
Gabello extemplo perficerent, hostes
ab tergo adoriri Gagius meditabatur,
ancipiti ipsos prælio distractos facilius
opprimi posse sperans. Hæc cum ille
cogitaret, atque ageret maxime; ecce
subito ab Hispaniarum Rege nuncius
apparet cum literis: debere Philippum
Regis F. in Genuensium fines quam-
primum se conferre; properaret cum
illius exercitu suum Gagius conjunge-
re, omniaque posthaberet. Quibus li-
teris acceptis aggrediendi hostis consi-
lium depositum est, susceptaque de
itinere, concilio statim advocato, de-
liberatio.

Dux Mutinensium concilio, sum-
mæque rerum imperatorio nomine præ-
erat. Is rectâ eundem Novas esse ar-
bitratur, Genuensium oppidum in
Galliâ Cisalpinâ plenum, atque opu-
len-

lentum, & Philippici exercitus propinquitate opportunum: assuetum se se iis circum Mutinam locis; non viam se certe nosse ullam aliam, qua exercitus ire, impedimenta que supportari possint: sibi quidem persuaderi magni animi rem esse, magnæ difficultatis propter asperitatem viarum, hostis propinquitatem, occultandi consilii desperationem: sed nihil esse virtutis arduum; cumque Regi parendum necessario sit, enitendum esse aiebat, etsi aliquo accepto detrimento, ut eo, quo Rex jusserit, mature cum exercitu perveniat. Porro erant, qui Bononiam statim, atque in Pontificis provinciam regredi censerent, quod facilem ibi commeatum, iter denique non incommodum ad inferum mare, Cosarumque oram esse arbitrarentur, &

C

fal-

salvum inde exercitum cum omnibus
impedimentis unâ in Liguriam navi-
gatione posse transmitti demonstra-
bant. Gagius utramque improbabat
sententiam, quantum alteri deesse con-
silio, tantum alteri superesse animi
dicebat. Qua enim fiducia, aut qui-
bus copiis Novas perveniendum?
lxx. circiter millia passuum interce-
dere itineris asperi, atque difficilis:
ipsum a Placentia Apenninum tran-
scendendum: subesse rivos, amnes,
nobilitatum Gallorum fugâ, victoriâ-
que Tarum, Romanorum clade Tre-
biam; tempus adversum, maximas
aquas, longum iter, & corruptum,
impeditum agmen: instare ab uno
latere hostes, qui agmen assidue no-
strum peragitent; ab altero montes
assurgere gelu, pruinaque oppletos:
vix quinque dierum cibaria superesse:
in

in tantis angustiis ecquam esse militibus spem posse inopia, & lassitudine confectis, montibus, atque hoste circumclusis? magnopere se quidem Mutinensium Ducis perspectam jam in maximis rebus laudare virtutem, cui nihil arduum videatur: sed esse in bello non minus consilio, quàm virtuti locum, eâque propter cavendum esse, ne temere progressis, aut certum exitium, aut turpis impendeat exitus. Reditum vero in Pontificis provinciam quid habere, nisi inopiam cibariorum, & militum fugam, & discrimen omnium rerum? Ecquam enim fore copiam, si loca repetantur nostrorum, hostiumque inveteratis jam castris exinanita, atque exhausta? milites autem, qui, cum ad hostes itur, alacres, atque erecti vadunt, dimittere, cum recedatur,

datur, animum, & factâ receptus mentione, statim de fugâ, victoriæ, prædæque desperatione incitatos cogitare. At illud, cujus tandem consilii esse? Neapolitani Regni robur, Hispanorum florem, totius belli spem, atque eventum mari, & fluctibus committere? præsertim cum omnia littora, portusque tanta diligentia a Britannicis classibus asserventur. Postremo afferre se, quod tutius, atque explicitius consilium videatur. Præmissurum enim statim Bononiam Pincaonium Præfectum Fabrûm firmo cum præsidio, qui ea via celeriter tormenta omnia, & quidquid in exercitu gravis, atque infirmi est, in Hetruriæ maritima adducat, indeque idoneam nactus tempestatem, & Ligusticam oram legens neque ad unum locum appellat, neque uno comineatu;

quo

quo fallere melius Britannos, atque effugere possit. Ipsum interim, qua proximum est iter, cum expedito, ac delecto agmine per Apenninum, Lunensemque agrum in Genuensium fines perventurum: neque defuturos exercitui comitatus, cum, trinis viæ castris superato Apennino, Lucensium campi occurrant integri & fertiles, qui pabulo, frumento, pecore, & omni rerum copia juvare exercitum queant. Hæc vicit in concilio sententia; cujus sententiæ hæ erant certæ opportunitates, quod præmissa tormenta ab omni hostium impetu, Pincaronii celerissima profectio defendebantur, quem assequi cum unius diei iter antecederet, illi profecto non poterant; & quod oppositus obstabat Apenninus, quominus reliquum insequerentur exercitum. Neque præterea verisimi-

22 DE BELLO ITALICO,
simile erat Lobcoviczium a Gallia Cif-
alpina, atque ab Rege Sardiniae lon-
gius abduci velle, animis Genuensium
tum incertis, atque Philippi, Gallo-
rumque copiis ingruentibus.

Gagius cum omnem in celerita-
te positam rem videret, concilio vix
dimisso, tormenta, atque impedimen-
ta omnia silentio prima nocte ex ca-
stris Bononiam confestim præmisit,
ac conquiescere ante iter confectum
vetuit. His Pincaronius Præfectus
Fabrûm cum equitum, peditumque
millibus v. missus præsidio est. At
ille cum ad Scultennam amnem per-
venisset, qui ea nocte ex maximo
imbre admodum creverat, simul iis
temere credens, qui vado amnem
transiri posse negabant, iter suppri-
mit. Quod ubi Gagius cognovit de-
curionem statim exercitus misit, qui
homi-

hominem severius commonefaceret, uti acceleraret. Quo facto vadum in flumine repertum est. Periculum erat, ne, si tam subitam Lobcoviczius profectiorem sentiret, multo breviori itinere Pincaronium assequeretur, eumque interciperet. Ita unius hominis foccordiâ parum abfuit, quin tormenta omnia, atque exercitus impedimenta in hostium potestatem venirent, totiusque rei consilium deperiret. Interea Gagius cum expedito agmine e conspectu Austriacorum evolavit. Lobcoviczius Pincaronii profectiorem non senserat, Gagium verone profectum quidem esse existimabat, sed eo tantum excessisse arbitrabatur, ut paulo ultra eum locum castra transferret. Qua de causa, primi diei mora illata, deinceps, reliquum frustra laborem suscipi intelligebat,

gebat, cum jam neque Pincaronii iter demorari, neque Gagium consequi, neque etiam extremum ejus agmen carpere posset. Dicitur eo tempore Lobcoviczius tantam esse celeritatem, rei que militaris scientiam in ipso hoste admiratus. Ea est magnorum facinorum vis, atque species.

Apennino, qui ab alpibus maritimis, supraque Genuam initium ducens, omnem Italiam discriminat, ii quoque montes annectuntur, qui Mutinensem agrum meridiem versus a Lucensi dividunt, Balista quondam, & Letus apud Romanos appellati, nunc a peregrino quodam, quem summo apud Scotos loco natum austere, & solum plures ibi annos vixisse ajunt, D. Peregrini montes dicuntur. Ferebatur eo Gagius triplici instructâ acie. Facile a principio

cipio iter , atque amœnum . Colles as-
furgebant leniter acclives . Ubi ad aspe-
ra , ac montosa ventum est , sarcinaria
omnia jumenta defecere , adeo ut ciba-
ria ipsi sibi milites supportaverint . Ac-
cidisse id satis constat eorum improbi-
tate , qui vecturas de Regibus redi-
munt ; propterea quod , ut suo priva-
tim compendio servirent , jumenta co-
emerant macie corrupta , neque ad
superandos montes idonea . Atqui
ejusmodi ærarii depopulatores , postea-
quam ex egestate , ac sordibus per-
misso jam latrocinio emerferint , ad
opes , atque ad honores obrepunt non
sine Regum perniciæ , & justissimâ
populorum querelâ . Cum , uti dictum
est , in tres partes distributus Gagia-
nus Apenninum superaret exercitus ,
dextera quidem , sinistraque pars , quod
molliore itinere montem circuibat , fa-

D

cile

cile progrediebatur. At media acies, in qua Dux ipse Mutinensium, & Gagius erant, loci iniquitate, miserè admodum divexata est. Nam quod duces itineris nacta esset imperitos, per devia, atque asperiora incedebat, nullumque neque ordinem, neque imperium servare poterat, & quod rectâ montem adversus peteret, ægrius necessario ingrediebatur, quâque difficilior erat aditus, atque præruptior. Tum iii. ferme millium passuum via adeo gelu constrata erat, ut, nisi discussâ glacie iv. in altitudinem pedum, insistere miles non posset, & complures nihilo secius prolaberentur, præcipitesque agerentur per lubricas illas montium altitudines. Ipsi ante primos ordines ibant Imperatores, Dux quidem Mutinensium pedes, Gagius vero, cum podagræ doloribus ureretur,

tur, equo insidens, & cohortabantur suos, ne labori succumberent, neve animum tot præliis, atque hostibus invictum in tantulo non facillimi itineris spatio desponderent. Imperatorum vocibus, atque exemplo tantum militibus incessit itineris conficiendi studium, ut in summum jugum incredibili labore, ac perseverantiâ conniterentur; ex eoque properantes descenderent, atque ad Castrum novum, qui non ignobilis in illis montibus vicus, & totius Capheroniæ provinciæ caput est, subito pervenerent; adeo ut qui Montis Alphonsi arcis, quæ vico imminet, præsidio erant Austriaci milites, cum nihil tale suspicarentur, & incuriosè observarentur in foro, prius captam arcem, seque captivos senserint, quàm appropinquare hostes cognoverint; quorum

D 2

indi-

indiligentia Gagianis admodum profuit : Nam parva licet arcis oppugnandæ mora maximo fuisset ipsis detrimento, cum necessariis omnibus rebus egerent, atque extremâ jam fame laborarent.

Tam improvîsum, tamque difficile per Apenninum Gagaii iter cum late fama vulgasset, magna apud otiosos rerum æstimatores controversia extitit, cum alii temeritatem hominis carperent, qui suas eo copias conjecisset, ubi esset ipsis, & fame, & frigore pereundum; alii virtutem, atque immerfabilem difficultatibus animum extollerent, Annibalique alpes perrumpenti adæquarent. Ita, variantibus hominum studiis, sententiæ quoque variantur, deque rebus nemo confidentius judicat, quàm qui eas ignorat. Ego sicut non parum virtuti tribuerim

buerim Imperatoris, ita non multum consilio detraxerim, quod præsertim fortuna comprobarit. Fœda enim tempestas, quæ per eos ferme dies coriri constanter in iis locis, atque ingentem decidentium nivium vim circumferens, deprehensos in itinere homines opprimere solet, cum vix milites ab Apennino descendissent, subito, vehementissimeque insurgere cœpit: ita ut exiguo tempore magno casu totius exercitus salus constiterit.

Captâ Montis Alphonfi arce, Lucensium finibus appropinquabat exercitus, quod ubi est audirum, insolentes homines belli, & quorsum tam repentinum, atque ab hoste, ut videbatur, diversum iter evaderet, ignari (id quod in ejusmodi rebus necesse erat) perturbati vehementer sunt. Nam quamquam usitato jam a principio belli

30 DE BELLO ITALICO,
belli instituto Reipublicæ prudentif-
simo parem Lucenses Austriacis, Bor-
boniisque voluntatem ostenderant, ni-
hilque fecerant, dixerantve, quod al-
teros contra alteros juvaret: tamen
prudentiæ non semper fortuna comes
per idem ferme tempus tulerat, ut
homines a potente quodam Româ
summissi, Hispaniensem in agro Mas-
seni tabellarium deprehenderent, ac
dispoliarent, & publicas potissimum
litteras interciperent. Quo facto in
fines se se Lucensium receperant; at-
que eos qui Montignosii oppido
præerat, cum apud illum de inju-
riâ, quam sibi factam esse a latro-
nibus putabat, vehementer esset ta-
bellarius conquestus, comprehenderat,
præfectoque arcis custodiendos tradi-
derat, Senatumque eâ de re certio-
rem fecerat. Senatus, quod eos la-
tro-

trocinii insimulatos, latrones esse existimaret, literas quidem tabellario confestim reddi, ipsos in vinculis habendos videri censuit. Postea vero quam illi diplomata ostenderant, quibus eos esse milites compertum est, Senatus cum omnia ubique hostibus in hostes licere jure belli intelligeret, cumque non in sua provincia facinus admissum esse constaret & literis redditis satis Borboniis factum esse arbitraretur, Austriacos milites solvi extemplo, liberosque abire jussit. Erat æquitatis, & prudentiæ consilium plenissimum. Non defuerunt tamen, qui literis, nunciisque Senatam apud Reges populari inducti rumore criminarentur. Adeo nihil est a calumnia intactum, multoque plures sunt, qui reprehendant, quam qui laudent.

At

At ne in animis Regum utriusque partis suspicio hæreret falso injecta, ad Reginam Ungariæ Carolus Mansius, ad Regem Sardiniae Joannes Sardinius, Neapolim Laurentius Deodatus, atque in Hispaniam usque Andreas Sbarra ex S. C. missi sunt, eisque mandatum, ut Reipublicæ causam Regibus probarent. Harum vero legationum exitus adhuc erat incertus, cum, uti diximus, Lucensium finibus appropinquaret exercitus, civitasque suspensa metu, ac sollicita esset. Cum autem in timore multa fingantur impuni, omnia credantur facilius, eo factum est, ut nonnulla temere vulgata timere Lucenses cogerentur, quæ quidem non timuissent, si conscientiae potius suæ, quàm temporum rationem habuissent: ne videlicet Reipublicæ vis aliqua infer-

ferretur, neu milites in eorum agris maximo cum detrimento diutius verfarentur, neu denique multa neceffario quodam armatorum hominum impetu acciderent, quæ ne prudentiâ quidem corrigi poffent. Augebat timorem, quod nullæ Ducum effent literæ, quæ de ipforum adventu certio rem Senatum facerent, itaque inimico animo adventare magis, magisque dicebantur.

At Lucenſes, ut aliquam in repentino tumultu dignitatis, ac ſalutis rationem habere viderentur, Montanos, qui in eorum ditione ſunt, genus hominum militiæ aptum maximè, ſummâque erga Rempublicam fide cognitum ad ſe vocaverant, eos armaverant, cuſtodiendæque urbis ſexviros creaverant. Interea Imperatorum literæ venére adventum nunciantes. Ita-

E que

que paulo quietior Senatus Franciscum Bernardinum ad Borbonii exercitus Imperatores, & Ducem imprimis Mutinensium misit, qui eos ad Castrum usque novum in castris conveniret, diceretque: egregium semper fuisse, & esse erga Borbonios Reges Senatus Populique Lucensis animum: minus ob eam rem se se ab eorum adventu timere, quos optimâ fide dilexerint: esse potius, cur gaudeant, venisse tempus, quo suam Lucenses erga Borbonios voluntatem verbis toties, legationibusque testatam, re tandem ipsa declarent: nihil ea propter esse, quod in eorum potestate sit, quod non ipse fortissimis Imperatoribus ex auctoritate Senatus polliceri & repræsentare etiam possit. Illi tam liberali oratione, promissorumque spe deliniti, cum exercitum haberent frigore,

gore, fameque fere enectum: non sibi, non Regibus suis in animo esse, responderunt, quicquam adversus Rempublicam moliri: militarem tulisse rationem, ut necessario per eorum fines iter facerent: curarent ipsi, ne commeatus deessent: se se daturos operam, ut milites sine maleficio, & injuria transeant. Quibus rebus cognitis, omnis Senatus cura eo conversa est, ut commeatibus extemplo consulere-tur, utque Cives eligerentur idonei, qui ea diligenter curarent, quæ ex usu Borbonii exercitus esse cognosce-rent. Quo facto ex omni agro, & vi-co, pabulum, & cibaria in Borbonio-rum castra comportabantur, omnium-que rerum copia portabatur undique, atque agebatur plenissimis viis. Idque eo erat mirabilius, quod Lucenses an-gustis agris, minimeque frumentariis

36 DE BELLO ITALICO ,
utantur ; tempus autem esset anni difficillimum , quo neque frumenta in horreis sunt , neque multum a maturitate absunt ; & milites , qui in florentissimis provinciis in maximis sese fuisse difficultatibus recordabantur , non sine summa admiratione videbant diligentia , ac fide parvas augeri res posse , magnas contra dilabi , si pravè administrantur . Cum Hispanus , Neapolitanusque exercitus ad sextum ab oppido Lucâ lapidem pervenisset , Senatus eo statim Cæsarem Santinium proficisci iussit , qui cum Duce imprimis Mutinensium , cæterisque Imperatoribus ageret , quemadmodum ex officio ac dignitate Reipublicæ esse intelligeret . Quibus rebus confectis ita a Lucensium finibus discessum est , ut militibus Lucenses , Lucensibus milites accepti essent ; Reipublicæ in administran-

strandis rebus solertia ab omnibus col-
laudaretur; Neapoli autem, atque in
Hispania Legati ejus comiter ab Re-
gibus acciperentur: & qui jam veri-
tate rei commoti, Legatorumque of-
ficiis secundum Rempubicam judica-
verant, tum vero his auditis, omnem
de tabellario suspicionem ex animis
delerunt suis.

At Gagius nihil in itinere mo-
ratus per Lunensem agrum Sergia-
num pervénit, primum quod est ab
ea parte venientibus Genuensium Op-
pidum. Quatriduum ibi subsistere pla-
cuit, dum in flumine Macrà pons ef-
ficeretur, & allevarentur milites, quos
longum ex Mutina, atque arduum
inter Appennini tramites, infestumque
nivibus, & pluviis iter divexaverat.
At magnâ Gagius sollicitudine afficie-
batur, novis subinde difficultatibus
objectis.

Ma-

Macra vicinis montibus rapidum flumen, tuncque etiam ex nivibus, imbribusque maximum erat; & pons in eo confieri difficilius propterea videbatur posse: loca excipiebant horrida, & saltuosa, latebrisque, & silvestribus tramitibus prærupta, quo certe ex militari progrediendi consuetudine, atque ordine adiri non poterat, idque erat incommodum, & periculosum maxime cum præsertim Austriaci, si ab Apuanis montibus descenderent paucis immissis equitibus, omnem male habere exercitum, & facile etiam possent errantem, & defatigatum opprimere. Ac jam ut nullus ab hoste metus esset, non pabulum in vastis locis, atque inanissimis non frumentum erat: non denique certus tam incerti itineris dux. Una omnium erat in Genuensibus rerum spes, quorum

rum obscura adhuc voluntas, & conscripto nuper exercitu suspecta videbatur. Infirmæ erant Hispanis, Neapolitanisque copiæ, v. millibus cum Pincaronio distractis, compluribus labore confectis, nonnullis fugâ dilapsis. Philippus vero Hispaniarum Regis F. focique Galli, quibuscum se se conjungere Gagus properabat, adeo non properabant ipsi, ut incredibili torpescere morâ viderentur. Erat ipse præterea Gagus sive ætate, sive naturâ, sive etiam consiliorum, quæ omnia semper ab Hispania usque afferebantur, expectatione cunctator, magisque timens adversâ, quàm sperans secunda, adeoque omnia consilio tribuens, nihil ut fortunæ relinquere videretur velle, quæ tamen in bello plurimum potest.

Sed cum esset Gagus in quibus

bus demonstravi curis, atque angustiiis, multaque hominem sollicitum haberent, atque anxium: commodum ad eum, & Ducem imprimis Mutinensium Genuâ venit missus ab Senatu Josephus Auria, qui bono illos esse animo juberet, & pacata omnia ab Genuensibus, benignaque ipsis, militibusque eorum ex auctoritate renunciaret. Missus unâ cum Josepho Auria Vinsonius fuerat Trib. mil. in exercitu Genuensi, illarumque peritissimus homo regionum, qui Hispanos, Neapolitanosque faciliore per montes, saltusque duceret viâ. Hoc primum in illo itinere Gagii animum erexit, ex eoque primum fieri quædam ad meliorem spem inclinatio visa est. Simul omnibus locis com meatus imperabantur, describebantur vecturæ, frumentumque, & pabulum
(quod

(quod erat tamen perexiguum) comportabatur, nihil denique reliqui ad opus, patientiamque Ligures faciebant: Qui industrii homines, ac diligentes, quod plerumque in sterili agro evenit, multâ duritie, improboque labore naturam vincere velle locorum videbantur. Nunciatur etiam Gagio discessisse a Mutinâ Lobcovizius, cujus discessu futuros Austriacos ad insequendum tardiores videbat. Jamque tandem Philippus, & Galli parare iter dicebantur, & pons, qui demissis in flumine trabibus bipedalibus, & conjunctis inter se lintribus properabatur, penè erat perfectus. Itaque cum de hostibus, deque sociis ea, quæ optabat, audiret, & Genuensium copiis exercitum sublevare suum posse non nequicquam speraret, exquisito per Vinsonium itinere

F

nere

42 DE BELLO ITALICO,
nere non diù commorandum sibi esse
Gagius existimavit.

Interim Lobcoviczius, quem supra
demonstravimus delusum a Gagio fuisse,
hoc incensus ludibrio, cum bellum
etiam fastidiret, quod inopiâ
supplementi, ac pecuniæ haud quaquam
administrari ex sententiâ posse videbat,
relictis ad Mutinam castris, Mediolanum
contendit. Et palam quidem evocari se illo
Mediolanensis provinciæ, cui præerat,
procuratore necessariâ dictitabat; clam
vero cum Lucâ Pallavicino colloqui, eumque
sibi omnibus conciliare modis meditabatur.
Hunc jam inde a principio belli Veliterni
iratum sibi æmulatione imperii, & opinionum
dissimilitudine, & quem Viennam tunc cogitare
acceperat, exulcerato discedere animo nolebat.
Ipsam esse cupidum rerum novarum,
ma-

magni ingenii, magnæ etiam apud Reginam propter libertatem quandam ingenuam sentiendi, & Tarocæ Comitæ Lusitani gratiam authoritatis cognoverat. Itaque dissimulans quam poterat humanissime appellabat, eumque facilitate, obsequioque illicere ad benevolentiam conabatur. Non tamen facere potuit, quin Viennam ipsi proficisceretur infensus, ibique italici belli incommoda omnia in unum conferri Lobcoviczium oportere diceret, cujus in imperio soccordiam contemnerent hostes, acerbiter horrescerent milites. Quæ cum Pallavicinus vociferaretur, amici autem Lobcoviczii, ut plerumque fit in calamitate, silerent, cumque ipsius in bello infelicitas non levissimum in Imperatore peccatum, admodum vulgo carperetur, Regina de successore deliberare instituit. Quâ

44 DE BELLO ITALICO,
ille re cognitâ, provinciam bellumque
reliquo deinceps tempore administra-
vit ita, uti solent ii, qui successo-
rem expectant.

Principe Licestenio, qui Lob-
coviczio succederet, delecto, exer-
citus, quoad ille veniret in castra,
traditus Comiti Sculemburgio est.

Statim Sculemburgius per Apua-
nos montes equitum, ac peditum
levis armaturæ partem mittit, qui
Gagii iter cognoscant, infestumque
excursionibus habeant: ipse cum omni-
bus copiis, quæ Germanicis nuper,
& Sardinienfibus adauctæ subsidiis ef-
se ad hominum millia xx. dicebantur,
per agrum Parmensem, ac Placenti-
num iter fecit, castraque ad Novas,
quod esse oppidum Genuensium di-
ximus in Galliâ Cisalpinâ, locavit:
ut Genuenses quocunque animo ef-
sent,

sent, scirent Reginæ Ungariæ exercitum versari in finibus suis, & Sardinia Regem socium, atque amicum maxime conjunctum haberet, ejus consilio, atque opibus adjuvari se posse arbitrabatur: Castra autem opportuno loco essent ad commeatus parandos, omnemque Cisalpinam late Galliam tuendam.

Properabat Gagius, ut quamprimum Macram trajiceret, ne in ipso trajectu occuparetur ab hostibus, quos Mutinâ profectos magnis Parmam versus itineribus contendere audierat. Itaque, ponte perfectô, signum datur processionis. Cum subito aquæ magnitudine, ac rapiditate: annis, maximo noctu coorto imbri, pons interruptitur. Erat enim pravè institutus; propterea quod immissæ in alveo trabes bipedales, de quibus
ante

46 DE BELLO ITALICO,
ante dictum est, non satis erant firmæ ad vim fluminis refringendam, quod præsertim proximo ex Apennino decurrens majori se se impetu incitaret. Quæ res quam dedit hostibus ad insequendum facultatem, nostris ad exercitum celerius transportandum ademit. Postridie ejus diei, qui fuit dies ad v. non. Maj. noster transduci exercitus eo festinantius, atque ipsis urgentibus Imperatoribus cœpit, quo constantior de adventu hostium fama perferebatur. Ratio, ordoque agminis erat ejusmodi. Præcedebant agmen equites, peditesque levis armaturæ, qui totius exercitus impedimentis, quæ in primâ acie agebantur, præsidio erant. Inde in primâ item acie peditatus, & equitatus ferme omnis progrediebatur; tum secunda acies ex legionariis tantum

tum militibus confecta sequebatur, quam Regina Hispaniensis Manus, Regiique equites, & Pyrochitrophorum centuriæ aliquot claudebant. Multo denique die & nostri exercitus prima acies transierat, & Austriaci cernebantur, qui amplius octingenti, Gorano Duce impigro homine, atque audace, præmissi a Sculemburgio, qui nostrum agmen lacefferent, ab Apuanis montibus descenderant. Nacti quædam propter amnem Macram ædificia, quorum muris defenderentur, subito nostros, qui citra flumen erant, adorti sunt illud spectantes, si eos ab reliquo abscissos exercitu prohibere transitu, aut, ne pontem interromperent, impedire possent. Id cum animadvertisset Comes. Servius Legatus, qui secundæ aciei præerat, quæ quidem acies angustiam ponti

48 DE BELLO ITALICO,
pontis, & dissensione militum di-
versarum nationum paulo tardius pro-
cesserat, Gorano Pyrochitrophorum
centurias octo opposuit, quæ virtute,
ac perseverantiâ tantum profecere, ut
hostium impetum sustinerent, & quie-
torem nostris transitum darent; ipsæ
dum multis illatis, & acceptis
vulneribus se se ad agmen reciperent.
Imminebant nihilominus hostes, atque
instabant acerrimè; jamque pontem
ingressi, qua noster erat traductus
exercitus, sese quoque transituros mi-
nitabantur. Sed repulsi multitudine te-
lorum, quæ ex dispositis in adversâ
ripâ tormentis quatuor sine ullâ in-
termissione trajiciebantur, temerario
destiterunt incepto. Relinquebatur,
quoniam exercitus partem transeuntem
prohibere non potuissent, ut pontem
interfundi prohiberent, idque cona-
ban-

bantur. Nam jaculis nostros submovebant creberrimis, nonnullosque subire ausos interfecerant, plurimos vulneraverant. Cunctantibus eâ de causâ nostris, languidiisque ad opus venientibus, unus de exercitu Neapolitano Signifer legionis Hibernicæ, quem postea Carolus Rex hujusce facinoris causâ ab inferiori ordine ad Centuriatum traduxit, non suorum cæde, non periculi magnitudine deterritus cum quatuor omnino militibus prorupit audacissime, & inspectantibus trans ripam hostibus, inter tela, jaculæque pontem rescidit. Quo factò, ipse cum suis se se ad exercitum incolumis adnando recepit. Ut quantum ad periculum adeundum audacia, tantum, quæ plerumque adjuvat audaciam, fortuna ad vitandum valuisse videretur. Traducto exercitu

G

Gagius

Gagius rescisso ponte, atque hostibus repressis ante primam confectam vigiliam Spediam eodem die venit. Id oppidi nomen est. Hoc fere est in intimâ portus Lunensis parte positum. Hujus amplitudo portus, ac pulchritudo nulli non cognita naviganti est, qui duobus eminentibus promontoriis continetur, objectamque habet insulam, quæ illum ab effervescentis maris impetu, & quibusdam protegit ventis.

Postero die Gagius nuncios ad Philippum celeriter mittit, quibus regionibus esset, & quid militum secum haberet: negavit cum iis in Galliam erumpi Cisalpinam posse: orat, ut acceleret. Ipse præmissis ad hominum millibus iii., qui ad Segestam Tiguliorum aditus occuparent, ne qua fieret ab eâ parte in
diffi-

difficillimo itinere irruptio hostium repentina, per illam Ligustici maris oram, quæ ad Orientem est, iter facere cœpit.

Erant, ut supra demonstratum est, loca aspera, & saltuosa, angustisque tramitibus, altissimoque in mare despectu horrida, & quod eas ad regiones pertinerent, in quibus hostes versabantur, valde infesta, ac suspiciosa. Erat præterea summa inopia pabuli & propter ipsius agri naturam, & quod angustius nostri pabulabantur, adeo ut pabulo mari supportato, hordeoque, & quacunque ratione poterant tolerare equos cogerentur. In his angustiis Gagius, cum prope Segestam Tiguliorum in arduâ necessario substitisset convalle, & quacunque procederetur iniqua, Josephum intuens Auriam, qui Im-

peratores nostros officii causâ prosequeretur, non iis se certe locis commissurum fuisse dixit, nisi plane Genuensibus confideret: Tum Auria, recte, inquit, Imperator, Genuensium te fidei commisisti, quibus jam uti sociis, atque amicis potes; secretoque illum de Genuensium cum Borboniis facto jam pridem in Hispaniâ fœdere monuit: Tumque primum de fœdere isto Gagius cognovisse dicitur. Nam ante id tempus rumore potius quodam, cui servire Imperatorem non decet, percrebuerat, cum Borboniis consentire Genuenses, quam procerto posset afferri. Hoc quidem nuncio, auxiliique Genuensis spe confirmatus reliquum conficere iter pergebat, eoque alacrior, quod multum de insequendi contentione ipsi jam hoïtes remiserant, qui

qui fatis habebant minoribus nos subsequi itineribus, & rari tantum, dispersique in summis procul jugis apparebant, ut nostrum observare iter, non demorari velle viderentur.

Atque hîc non alienum videtur Genuensis belli causas a principio proponere, tum quod, cognitis causis, reliqua facilius intelliguntur, tum vero, quia res ea est, adeoque celebrata sermonibus, ac literis omnium gentium, ut descriptionem paulo diligentiores, atque in parte operis procœmium quasi quoddam postulet. Nam bellum Genuense tanti momenti fuit, ut maximam non modo Italiæ, sed omni etiam Europæ consiliorum, atque rerum commutationem attulerit; tantâ autem virtute gestum est ab eâ Republicâ quæ
longâ.

54 DE BELLO ITALICO ,
longâ defes pace videbatur , ut vetu-
stis Romanorum temporibus gestum
videatur ; sic a nobis porro integre ,
sincereque narrabitur , ut non magis
apud posteros habiturum sit propter
rerum magnitudinem admirationis ,
quàm fidei propter veritatem .

Belli causa Finarium fuit , oppor-
tunissimum ad Ligusticum mare op-
pidum . Carrettii generis homines an-
tiquitus habuere . Genuenses porro ,
qui eâ tempestate Orientis opibus
clari , ac potentes habebantur , op-
pidum a Carrettiis aliàs pretio , aliàs
fœdere , aliquando etiam jure belli
receperant , receptumque iis , cum
terrestre ipsi Imperium in Orientem
distracti fastidirent , imperatis certis
rebus condonaverant . Perlongo de-
inceps intervallo gravissimæ inter Fi-
narienses , & Alphonsum Carrettium
Re-

Regulum controversiæ obortæ sunt, cum indignarentur illi avarè sibi ab Alphonso, adeoque superbè imperitari, ut ferendus non videretur. Hic contra Finarienses insanire diceret, qui rebellionem factâ ab Imperio, obsequioque discederent. Finarienses Genuensium, quorum in vetustissimâ clientelâ erant, opem implorant: Alphonsus Cæsarem adit, eumque orat, ut pro sua Imperiique Romani auctoritate seditionem comprimat. At illis omnibus jure inter se diu, multumque disceptantibus, subito Gabriel Cueba, qui pro Rege Hispaniæ Mediolanensem tunc provinciam obtinebat coactâ militum manu, Finarium armis occupat, idque propterea factum esse pronunciat, ne Galli Hispanorum eo tempore hostes per causam dissensionum ad oppidum obrepent.

56 DE BELLO ITALICO,
perent. Cæsar Imperatoriam in eo
Majestatem minui prædicabat; nec
Genuenses, ad quos oppidum perti-
nebat, hanc acceptâ injuriâ Senatuf-
consultis, legationibusque sibi deerant.
Sed cum Cæsari neque animi, neque
virium satis esset ad jus suum perse-
quendum; Genuenses autem querelas
tantum jactarent nihil sine armis pro-
futuras; iique essent in Italia rerum,
atque temporum motus consecuti, ut
Finariensem ab iis intermitteri curam
oporteret; Finarium ad Hispanos trans-
iit, ab iisque ad Carolum Sextum
Cæsarem unus virilis sexus, qui re-
liquus Austriacorum erat eorum, qui
in Germaniâ, & eorum qui in Hi-
spaniâ ducentos ferme annos regnave-
rant. Huic grave, ac diuturnum cum
Philippo Borbonio bellum fuit, pro-
pterea quod Hispaniæ, atque Italiæ
Re-

Regna, quæ Caroli Secundi Austriaci fuissent, sibi Austriaco eripi iniquum putaret. Pax ita tandem convenit, ut Carolo Cæsari Italia, Philippo Hispania obveniret. Cæsarem interim cum maxima ex ejusmodi bello pecuniæ urgeret inopia; Pontifex Valentinus, summus tum illi in consiliis capiendis auctor, vocat ad se Dominicum Spinulam Genuensis Reipublicæ Legatum, cum hoc agit: Si Cæsari Genuenses pecuniam dare, quæ sit quingenties HS., & acerba ipsum præterea molestia levare velint, pro ea pecunia, eoque beneficio Cæsarem Genuensibus Finarium tantopere ab ipsis expetitur restitutum. Legatus statim cupidius fortasse, quam oportebat, rem arripit, auri pondus Reipublicæ nomine pollicetur. Genuenses, quanquam & pecunia im-

H

manis

manis erat, & Legatus temerè inconsulto Senatu rem transégisse videbatur, tamen, quoniam valde Reipublicæ intererat Finario potiri, respondent: Quod Legatus cum Cæsare de Finario egerit, id Senatum censere ratum, atque e Republicâ esse. Itaque præfens Cæsari pecunia adnumeratur. Finarium oppidum ad Genuenses eo jure redit, ut ipsorum antiquitus Genuensium fuerit, & Hispanorum esse Regum dicebatur, deque eo disertè admodum in quadruplici fœdere per potentissimos Reges Genuensibus cautum est. Eo tum statu res erat, cum repente novus extitit Finarii captator Allobrogum Dux, nullâ quidem causâ, quæ afferri posset, sed imperiî proferendi cupiditate inductus. Horum familia Ducum belli ea quidem, pacisque artibus insignis est, sed ita
 inti-

instituta, ut pro animi magnitudine angustos se fines habere semper putet. Nam opimas Cisalpinæ Galliæ regiones nacta fœderibus, bellis, & loci imprimis opportunitate, quod emittere in Italiam transalpinas nationes, & coercere una dicatur posse, usque eo progressa est, ut regium ex Sardinia possessâ nomen adepta Italiæ omni imminere videatur. Unum ei deesse ad opes confirmandas videtur, paulo liberior, atque commodior ad mare aditus. Nam illa omnis, quæ in ipsius ditione est, circa Oxibios ora, importuosa est, atque ipse Oxibiorum portus difficilis, & magnarum navium minime capax. Eâ de causa insidiari Allobrogum Duces temporibus, insidiari finitimis, & potissimum Genuensibus, qui maritimi valde sunt, jampridem cœperant.

Genuenses etsi in Italiæ faucibus collocati, plurimas ad bellum italicum terrâ, marique opportunitates habeant, nihilominus quieti, & quæ omnium ferè Italiæ Principum hoc tempore mens est, ut ne injuriis quidem excitati ad arma descendant, imbelles, suis contenti finibus, sibi jamdiu vivere consueverant. Erexerat tamen illorum animos potius quàm concitarat vicini nunquam non vigilantis magnitudo, atque assidua inter finitimos æmulatio. At Carolus Emmanuel Sardiniaæ Rex, cum a Majorum suorum virtute, atque institutis non degeneraret, acer, bellicosus, atque in omnem occasionem intentus superiore jam italico bello Carolo Cæsari societatem ostentaverat suam, & societatis præmium cum multa alia, tum Finarium imprimis flagitaverat. Grave id
Cæ-

Cæsari, suâque fide, & majestate indignum visum est, itaque negatum. Ille ejusmodi irritatus offensione cum Gallis, atque Hispanis adversus Cæsarem conjurat. Bellum geritur. Sed pax repente consequuta non commodissima illi accidit. Nam cum Finarium speraret, omnem fere Cisalpinam Galliam teneret, càm dumtaxat parte contentus esse cogitur, quæ ad Novariensem, & Dertonensem agrum, Langarumque regionem spectat. Avellit nihilominus a Genuensium finibus Regium, Altum, Capraunam, partem etiam Bardineti, partem item Carosii, quæ Genuensium erat, sibi vindicat, eaque omnia ad Langarum spectare regionem fidenter sanè confirmat. Sunt illi quidem pagi in montibus ignobiles, sed erant Sardiniae. Regi ad ea perficienda

62 DE BELLO ITALICO,
da, quæ jam tum adversus Genuen-
ses meditabatur, maxime opportuni.
Genuenses suos esse dicere, nihil
ad Langas pertinere, possessionis ve-
tustatem, Imperii etiam Romani jus
proponere, vim queri, obtestari, le-
gatos trans alpes usque ad Cæsā-
rem, atque in Galliam mittere. Non
audiuntur. Vicit enim, aut vis, ut
fere semper, aut præfens utilitas,
aut denique non ea causâ satis digna
visâ est, quæ pacem, & sancitum
jam fœdus convelleret. Mortuo Ca-
rolo Sexto Cæsare bellum statim in-
ter Borbonios, atque Austriacos co-
ortum est. Initio hujus belli Sardi-
niæ Rex, armatus quanquam ef-
fet, nullam se tamen in partem mo-
vebat, quietem se, atque Italicæ
libertati consulere dicebat velle; re
autem vera expectabat, dum statue-
ret

ret utrius partis esse mallet (nam ab utraque ingentibus pollicitationibus sollicitabatur) eoque potissimum accederet, quo uberioribus præmiis invitaretur. Equiti Oforio, quem Sardiniae Rex legaverat jampridem ad Britanniae Regem, multa intercedebat cum Joanne Carteretio necessitudo. Is magnæ inter Britannos auctoritatis, atque ipsius Britannorum Regis summus erat in imperio Administer. Carteretius, cum plane ex Britanniae usu esse intelligeret, oportere Gallorum, qui perpetui Britannorum hostes sunt, nimias jam opes quam maxime infringi, atque imminui, Sardiniae contra Regis augeri, & confirmari, ut ab eâ Galliae parte, quæ illi finitima, atque etiam infirmior est, distingere ipse per se, atque adoriri Gallos posset; Equiti Ofo-

64 DE BELLO ITALICO,
Oforio, per eumque Sardiniae Regi
persuadere omnibus modis conabatur,
ut cum Britannis, atque Austriacis ad-
versus Gallos, Borboniosque omnes
consentiret. Homo solertissimus Ofo-
rius, & qui Regis sui mentem pro-
bè nosset, quasi recusaret quod ve-
hementer optabat, Regem in eo suum
excusare impensè cœpit, quod adver-
sarium potentiam, & belli exitus
incertissimos vereretur: non iis illum
esse divitiis, non viribus, ut Borbo-
nios, qui valentissimi modo sint, ir-
ritare in se aut debeat, aut omnino
possit: Austriacos tot in Germania
detrimentis acceptis jacere: nolle il-
lum, quod stultissimum est, alienam
rem suo periculo curare. Sin autem
insperatâ rerum commutatione, quod
plerumque in bello evenit, & socio-
rum auxiliis se se Austriaci crexerint,
supe-

ac superiores fuerint, tum vero illud verendum esse, ne non sibi potius Austriaci victores, quàm sociis consulant, atque his belli onus, sibi victoriæ usum reseruent. Contra hæc Carteretius, omnia Sardinia Regi parata a Britannis esse demonstrat, arma, viros, pecuniam, magna mari auxilia, magnos commeatus, quibus copiis, atque opibus non esse cur Borbonios hostes, atque incerta præliorum tantopere Rex perhorresceret: errare illum vehementer, si consilium sibi capere separatim posse speret; evocato in Italiam, quod Austriacorum potentiâ imminutâ accidere necesse est, Philippo altero Hispaniarum Regis filio, ecquem Austriacis, ecquem ipsi tandem in Italiâ locum esse putet? Eandem utrique causam esse, eandem fore for-

66 DE BELLO ITALICO,
tunam; multo etiam ipsi graviorem
subeundam esse, si Borbonii vicerint,
quem eorum undique viribus cir-
cumclusum, & fructuosissimis Cisal-
pinæ Galliæ regionibus mulctatum
in avitis alpium jugis regnare preca-
riò vix patiantur: denique propo-
neret ipse societatis condiciones, &
quæ ab Austriacis postularet, inter-
positâ Britannorum Regis fide habe-
re certe confideret. Hæc acta in
Britanniâ, eademque Regi Sardinia
nunciata in Italiam celeriter sunt.
Et secundum ea multæ illum res
hortabantur, quare sibi societatem
cum Austriacis faciendam putaret:
imprimis, quod Borbonios consue-
scere paulatim in Italiam cum exer-
citibus transire sibi esse periculosum
videbat: modo Carolum, nunc Phi-
lipsum neque sibi homines magnis impe-

imperiiis, regnisque aſuetos obtemperaturos exiſtimabat, quin aliquâ Italiæ provinciâ receptâ, ut paucis antea annis Carolus Rex Neapolis feciſſet, ſubito ad majora contenderent. Suis autem rationibus magis conducere arbitrabatur Auſtriacorum humilitatem, quàm florentem Borbonium ſtatum; propterea quod Auſtriaci, & ſtare, ut miſeri, conditionibus neceſſario coguntur (rejeſti enim ab ſe, quò in Italia confugient?) & quæ daturos receperint, reapſe dare extemplo poſſint. At illi alteri potentiores, & fidei facile ſuæ oblivifcentur, & libertatem prius eripiunt, quàm promiſſa exſolvant. Poſtremo metuendum ſe Auſtriacis eſſe poſſe, cum metuere Borbonios certe debeat: imperii etiam commerciique ad mare proferendi

68 DE BELLO ITALICO,
viam ostendi, quod a Gallis Narbonensibus, atque a Genuensibus aversum traduci ad se incredibili utilitate queat. Ipsa autem Britannorum societas, atque amicitia peropportuna videbatur, quod maxime nummiati homines, & mari potentissimi essent, adeo ut bellum, & eorum pecuniâ tolerari, & perfici etiam possit. His de causis placuit ei, ut literas ad Legatum suum in Britanniam mitteret: si citerioris Galliæ partem aliquam Austriaci sibi exemplo dent, uti vanis promissis non se duci intelligat, & si Finarium Genuensium oppidum attribui sibi, aliquâ interpositâ causâ, velint; item si triginta hominum millia a pacto statim fœdere in Italiam mittere sibi, Italiæque subsidio polliceantur, fœdus se se cum iis facturum esse, cos-

eosdemque, & amicos; & hostes habiturum, quos ipsi habeant.

Postulata Regis Sardiniae quam maturimè in Germaniam ad Reginam Ungariae perferenda curavit Britanniae Rex cum literis, quae illam serio monerent conditiones ne respiceret: suis rebus aliter consuli non posse. Regina imponi sibi a fociis duriora querebatur, quam penè possent ab hostibus imperari, si victa discessisset: Finarium porro, quod Genuenses a Carolo Patre suo grandi numeratâ pecuniâ coemerint, eamque ipsa emptionem jure jurando firmaverit, Regi Sardiniae condonare turpissimum sibi, minimèque consentaneum esse demonstrabat. Quî enim convenire, ut ejus fidem ipsa convelleret, pro cuius hæreditate Patris bellum acerrimum susciperet? Præterea cum tot
hostes.

70 DE BELLO ITALICO,
hostes circumstent, atque immineant,
non prudentissimè fieri dicebat, uti
Genuenses ultro, ac sine certâ quâ-
dam causâ commoveantur. Negabat
Britanniæ Rex grave Reginæ videri
debere exiguâ unius provinciæ parte
redimere amicitiam ejus Regis, quo
freta, & crepta in Italiâ recuperare
speret, & reliqua omnia obtinere:
neque fidei tam severè habendam es-
se rationem docebat, cum de regno,
atque incolumitate agatur: Genuenses
vero quid vereretur? Ignavos homi-
nes, timidos, neque in bellis geren-
dis, sed in mercaturis faciendis exer-
citatos, qui neque vires ad nocen-
dum habeant, &, si attulerint, fa-
cili negotio coerceri, & proteri etiam
possint. Tandem Regina vel Britan-
norum fatigata literis, penès quos &
consilii, & virium erat auctoritas;
vel

vel suo etiam periculo admonita, ne Sardinia^æ Rex, ad hostes suos repudiatus delaberetur, cum eo societatem, & Britannorum item Rege inire constituit. Itaque duorum Regum, & Regina^æ Legati, Oforius rei fere omnis auctor præcipuus, & concitator Carteretius, & Ignatius Valsnerius Vormaciam conveniunt. Ipse adest Britannorum Rex. Sancitur fœdus: quo ex fœdere consilia, vires, arma, pecuniam conferre, bellum terrâ, marique gerere, in eoque perseverare universi tenerentur, quoad omni Borbonii Italiâ pellerentur: triginta equitum, peditumque millia Regina Ungariæ, xlv. millia Sardinia^æ Rex confecta, parataque in Italiâ haberent: Britanni præter trecenties HS. quod singulis annis Sardinia^æ Regi in belli sumptum darent, cum

72 DE BELLO ITALICO ;
cum validâ , instructâque bellicarum
Navium classe infero mari navigarent,
ut essent Italiæ littoribus præsidio ad-
versus hostes : quæ pars citerioris Gal-
liæ cis Ticinum , atque intra Nuram
amnes est , & nominatim Placentia ,
atque Bobium Urbes , quæque a
Nuræ amnis fonte prope Genuen-
sium fines ad lacum usque Verba-
num , atque Helvetiorum pagos per-
tingit , exceptis insulis , quæ sunt con-
tra Ticinum Urbem , ea omnis Sar-
dinia Regi extemplo cederet ; Fina-
rii item recipiendi jus eidem potestas-
que esset : quæ bello Regna , quæve
provincia receptæ in Italiâ essent ,
eas sibi Ungariæ Regina haberet ; Bri-
tannis omnes Italiæ portus commer-
cio paterent , iisque ubi eis videretur
emporium aliquod constitueretur .

His de rebus quanquam secreto
apud

apud Vormaciam actis, atque constitutis primi in Italiâ Genuenses certiores facti sunt diligentia, ac literis Joannis Francisci Pallavicini, qui Reipublicæ Legatus Britannorum Regis salutandi causâ Vormaciam venerat.

Hoc loco non abhorret a proposito ea scribere, quæ de Genuensibus cum ego quærerem, sic reperiebam: Homines esse navos, atque industrios; optimis legibus, libertate indomitâ; habere Urbem arte naturâque munitam, & mari, terrâque opportunam: maximas ex eo divitias atque opes quæsisse: Profligatis olim Pisanis, attritis Venetis, magnum foris nomen, marique imperium obtinuisse; domi factionibus, proscriptionibus, cædibus, omnique seditionis genere laborasse: eam ob rem factum

K

esse

74 DE BELLO ITALICO,
esse, ut angustis terrâ finibus uterentur: non prius conquievissè, quàm ante annis MCLXXVI. magnorum Principum legatis arbitris convenirent, eamque, quæ nunc est, Rempublicam constituerent: Nobilitas regnaret, plebs nullo numero esset. Nobiles ii dicerentur omnes, quibus in Concilium Majus aditus pateret: Concilia duo Civitatis essent; Majus, Minusque vocarentur: legum condendarum, vectigalium imponendorum, & nonnullorum Magistratuum creandorum Majori potestas esset: de pace, ac bello, deque omni Reipublicæ statu Minus, adhibito Senatu, decerneret: summa esset Senatus auctoritas: penès ipsum, & Ducem, quo nomine civitatis Principem appellant, qui regnum obtinet biennium, totius imperii species, ac dignitas esset: nemini

ni præter Ducem cum Senatu, Conciliisque agendi fas esset. Dux igitur pro more, institutoque Reipublicæ ex literis Joannis Francisci Pallavicini ad Senatum, Minusque Concilium retulit. Patres, hoc accepto nuncio, variè afficiebantur. Erant præferocis ingenii aliqui, qui bellum statim, arma, legiones, castra denunciarent, Borbonios socios accerferent, quorum opibus Sardinia Regem deprimerent, Austriacos coacercent. Imperiorum etiam in bello, & gloriæ cupiditate, ac spe incitabantur. Plerique naturâ, usuve rerum tardiores, seque, & Rempublicam circumspicientes a consiliis fortibus refugiebant: belli casus, ærarii damna, tributum nomen liberis præsertim civitatibus grave, mare infestum, hostem finitimum, socios longinquos cogitabant, atque etiam

76 DE BELLO ITALICO,
hos ipsos suspectos habebant, & componi rem, aut mitigari posse sperabant. Nec deerant, qui dolerent potius Reginæ fortunam, quàm infectarentur iniquitatem, & miseram dicerent, quæ hostibus æque, atque amicis prædæ loco esset, suaque, & aliena distrahere cogeretur.

In tantâ animorum varietate unum modo placuit dari negotium tribus prudentissimis viris, Paulo Hieronymo Pallavicino, Joanni Baptistæ Grimaldo, Jacobo Laumellino, qui rem Finariensem, præsentemque temporum statum etiam, atque etiam considerarent, & de eo quid eis videretur, ita ut e Republicâ, fideque suâ censerent, Patribus renunciarent. Ubi tota inter ipsos agitata res, & considerata est, eorum unus processit, atque ejusmodi in Minori Concilio
sen-

sententiam dixit: Arduam esse rem, multòque graviolem, quàm quisquam existimare queat: imminere acerrimum Regem, potentem, armatum, & de Finitimorum perniciem dies, atque noctes cogitantem: haberi ludibrio Reipublicæ conditionem, ad cuius oppida nullâ injuriâ commemoratâ, nullis repetitis rebus, tanquam ad aliqujus projecti cadaveris spolia diripienda vicini advolent: non Finarium (quod gravissimum tamen esset) sed per Finarium omnem oram maritimam, ipsam peti Urbem, quæ si mare, & peregrinarum usum mercium amiserit, quod amisso Finario accidere est necesse, egestati, ac solitudini addicetur. Asperum esse, triste, durum spoliari, despici; verum & illud imprimis providendum esse, ne præsentî malo gravioribus malis reme-

78 DE BELLO ITALICO,
remedia adhibeantur: multa quidem
in utramque partem cogitantibus oc-
currere, quæ animum ita distrahant,
ut ubi possit consistere, dijudicari
vix possit: nam & in tantâ Reipu-
blicæ calamitate, tantâque contumeliâ
sedentem convivere flagitiosum; & in
varios belli eventus demittere sese pa-
ratoribus animis, quàm viribus stul-
tum esse, atque a Patrum gravitate,
& constantiâ utrumque abhorrere.
Unum esse in præsentia, quod tu-
tum ad omnes casus consilium videat-
ur, si ignaviâ omni, & cunctatione
abjectâ excitetur pristina Genuensium
virtus, si pecunia cogatur, scribantur
milites, oppida, & Finarium impri-
mis muniantur. Ita, si bellum pla-
cet, non posse Genuenses, ut quibus
vires adsint, ab amicis repudiari, non
contemni ab hostibus; sin quies, &
neutram

neutram in partem inclinatio probatur, fieri tum facile posse, cum utrique formidolosi, aut certe non laceffendi videamur, ut Reipublicæ dignitatem, & statum incolumem conservemus. Otiosis vero, atque inermibus quidnam aliud proponi, nisi aut inopem servitutem, aut calamitosum interitum? Patres, his auditis, frequentes decreverunt, ut milites quamprimum conscriberentur, atque augerentur, decem ut sint hominum millia; rei militaris periti duces evocarentur, Finarium, cæteræque in finibus Reipublicæ arces communitiores, atque instructiores terrâ, marique fierent; item majoribus lex comitiis ferretur, qua lege sexcenties HS. Finarii defendendi causâ corrogetur; itemque legatis Reipublicæ scriberetur, uti Regem, Principemve, ad quem quisque eorum
lega-

80 DE BELLO ITALICO,
legatus sit, convenient, causam Reipublicæ doceant, quo quisque animo Rex, Princepsve in Rempublicam sit, Senatui confestim rescribant. Interea Patribus placere parem Austriacis, Borboniisque voluntatem ostendi, & neutros eorum contra alteros juvari.

Hæc dum a Genuensibus magnâ curâ, & diligentîâ aguntur, Sardinia Rex, qui omnia attentè speculabatur, suspicari tum primum cœpit, Genuenses non patienter, neque remisse Vormaciensis fœderis injuriam laturos; itaque ut majus aliquod iis nomen opponeret, quo a belli apparatu deterrentur, cum Rege Britannorum agit, uti Rovelejo Britannicæ classis ad mare inferum Præfecto scribat: aliquem ex iis, qui navibus præsunt ad Senatum Genuensem mittat, ex
co-

eoque prope minaciter causam percunctetur armorum. Rovelejus, acceptis mandatis Navarcum ire Genuam jubet; qui statim aphracto in portum ex alto invehctus Ducem, Senatumque adit; & Regem mirari suum vehementer dicit, quid causæ Genuensibus sit, quare cum ab omni contentione abesse testati toties fuerint, bellum repentè parent; postulare, uti sibi, quæ Reipublicæ opes, quantus sit exercitus accuratè indicent: non debere eum pati, qui Italiam ab hostibus defendendam suscepit, novus ut in Italiâ tumultus excitetur. Ei orationi Dux respondit: Non tumultus, neque maleficii causâ exercitum Genuenses conscribere, sed ut se tantum muniant; adeoque delectus ab iis intermitteri nolle, ut angantur potius, quod pro rei, & temporis gra-

L

vita-

82 DE BELLO ITALICO,
vitate non satis fortassis magnam manum cogere queant; cum præsertim jura omnia permisceri nefario bello videant: neque Italiæ quietem magis ad Britannos ultra Gaditanum fretum submotos, quàm ad Genuenses pertinere, qui & Rempublicam in Italiâ obtineant, & non postremi Italorum sint. Cæterum ab eo, quod instituerit, Rempublicam non recessuram, ut mediam se italico bello profiteatur. Cujus rei testes ipsos haberet Britannos, quibus a principio hujus belli Reipublicæ portus, littoraque omnia, omniumque ex iis rerum usus semper tamque liberaliter patuerint, ut satis constet majorem in eo Genuenses fidei, quàm commodi rationem habuisse. Navarcus, hoc accepto responso, discessit.

Sub idem fere tempus legatorum
lite-

literæ venerant, quæ adversa omnia Genuensibus, infestaque apud Austriacos nunciabant. Nam & Regina Ungariæ vicem Reipublicæ multâ, atque inani miseratione cum prosequeretur, sua sibi tamen propiora pericula esse, quàm aliena loquebatur: & Britannia Rex speciosum Italicæ libertatis nomen prætendebat, cui remittere aliquid Genuenses de suis rebus non iniquum putabat. Sardinia autem Rex, non esse, cur se Genuenses interpellarent, stomachans fastidiosè dicebat: irent Londinum, ibique Britannia Regi causam probarent suam. Soli ex omnibus Borbonii Reges animo esse in Rempublicam singulari dicebantur. Nam probè intelligebant, plurimum ad res suas pertinere eorum hominum amicitiam, quorum esset urbs ad exerci-

84 DE BELLO ITALICO,
tus in Italiam transportandos, instruendos, omnique re juvandos opportunissima, atque id Hispani præcipue sentiebant, cum reminiscerentur, quatuordecim sibi naves onerarias tormentis, & commeatibus refertas non ita pridem disperiisse, propterea quod Genuenses, in quorum eæ portum refugerant, quique ob eam rem veluti Borboniarum studiosi partium a Britannis insimulabantur, ut omnis seu controversiæ, seu calumniæ causa tolleretur, illas in Corsicam seponendas censuerant, præsidiis additis, ne amoverentur, nisi bello perfecto. Itaque cum Rempublicam ad arma, suamque deducere societatem studerent Vormaciensis scæderis iniquitatem durius etiam interpretabantur, incitabant, offerebant se, &, si sibi ipsa non desit, non se Reipublicæ defuturos pollicebantur. At

At Genuæ Patres, cognitâ Regum voluntate, hærebant nihilominus in dies magis, remque multos jam menses extraxerant non tam gravitate negotii, quo quidem permovebantur, quam rerum publicarum consuetudine quâdam, quæ cunctabundæ omnes videntur, maximeque Genuensis, in qua & lentius omnia, diligentiusque perpenduntur, & eo sunt homines ad decernendum tardiores, quo plures ad deliberandum consentire debent. Lege enim cautum apud Genuenses est, ne quid in Minori Concilio gravioribus præsertim de rebus referatur, quod non Senatus antea probaverit, neu die unâ, eâdemque referatur, atque statuatur, neu denique ratum, firmumque sit, ni id cum CC. adsunt CLX. suffragiis latis approbarint. Accedit ad hæc ingenium ho-

86 DE BELLO ITALICO,
hominum subtile, atque in æstimandis rerum momentis paulo morosius; tum illa, de quâ supra dictum est, animorum studiorumque varietas; ipsa denique Oratorum altercatio, quâ fiebat, ut distinerentur in judicando Patrum animi, atque afferrent ancipitem curam cogitandi. Qui enim ocium summe videbantur cupere, omnem belli societatem aspernabantur, quietem Reipublicæ utilem esse demonstrabant: impedito enim ubique fere commercio, dissentientibus inter se nationibus, Genuensium autem portus cum omnibus æque pateant, omnes omnium ad eos pecunias perventuras dicebant. At quæ bello damna? quas clades? Ærarium corsico bello exhaustum nullum esse: Tributum homines horrere: præterea periculosum esse magnorum Principum

pum inimicitis, & societatibus immisceri: semper id infirmioribus civitatibus fuisse fatale: hoc Senensem, hoc Florentinam Rempublicam casu corruisse: quibus vero sociis fidendum Genuensibus esse? Gallisne? qui amicos, ac necessarios suos in medio rerum impetu, proximo hoc Italico bello deseruerint, cum prospera omnia cederent, adeo ut, aut sibi cupidius consuluisse, aut invidisse illis Italiæ possessionem videantur? an Hispanis? an Neapolitanis? quorum utrique & per se minus valent, & fortunam potius, & Gallos, quàm fidem sequentur? sperare his copiis, atque auxiliis Germanicarum legionum robur, Britannici auri vim, Sardinienſis consilii solertiam posse vincere, audacis esse nimiumque confidentis; præsertim cum auxilia procul ab-

88 DE BELLO ITALICO;
absint, hostes autem in finibus hæ-
reant, & mari, terrâque ipsam suf-
focare Urbem statim possint. Non
certe Finarium tanti esse, ut fortunæ
omnium unâ cum patriæ libertate in
apertum discrimen projiciantur: ca-
ruisse eo oppido per multos annos
Rempublicam; num aut divitem mi-
nus, aut potentem fuisse? fecisse majores hac ipsa in re sapienter, qui Fi-
narii potius jacturam, quàm totius
Reipublicæ naufragium facere decre-
verint: non esse adeo graviter inimi-
cis irascendum, ne, cum illis nocere
in animo sit, sibi noceatur: postre-
mo satis compertum videri Vormaciensi fœdere non esse contentos Au-
striacos ipsos: accidere profecto posse
multis de causis, vel simulatæ ad
tempus amicitiae, vel majoris com-
modi, vel calamitatis repentinæ ali-
cujus

cujus etiam communium temporum,
& fortunæ motus, ut Finarium nullo
periculo, viribus integris, insperatò
retineatur. Hæc cum avidè arriperent,
& ii, qui parum, & ii qui nimium
timebant, cum approbarent divites,
non reprehenderent prudentes, qui-
bus ferociora omnia suspecta sunt,
& cum contra etiam permulta occurre-
rent, quare turpis quies, aut pericu-
losa videretur; deliberandi tædium
quoddam in Patrum animos irrepse-
rat, ut spe, metuque suspensi bel-
lum pariter, pacemque fastidirent.
Ibi tum aliquis, qui magnæ habeba-
tur authoritatis, & eloquentiæ: Pa-
tres conscriptos, primum orat, atque
obtestatur, ut moram omnem abji-
ciant Reipublicæ perniciosam, quæ
eventum belli expectando præda ef-
set sine gratiâ futura victoris;

M

se

96 DE BELLO ITALICO,
se deinde pacis commoda, non belli
casus ignorare dicit, eâque esse æta-
te, iisque fortunis, ut conquirere
res, quàm perturbari malit: debe-
re tamen se Patriæ magis laborantis
aspectu, quàm harum omnium rerum
curâ commoveri: tum acerbitem,
atque odium Britannorum queritur,
qui cum eos portu, & comœatu
Genuenses semper juverint, tam ini-
mico in Rempubicam animo sint,
fuerintque jam tum, cum latronem
Theodorum regiis devectum navibus,
& publicis Carteretii literis commen-
datum in Corsicam summisserint: ini-
quitatem Austriacorum docet, quos
suum nomen, suasque vires ad perni-
ciem hominum optimè de se meritorum
contra fidem commodare non pudeat:
Sardinie Regis fraudem in surripien-
dis quinq; superiore Italico bello
op-

oppidis prædicat, injuriam & cupiditatem in occupando Finario ultimum ex eâ re, præsentemque Reipublicæ casum impendere, commemorat. Si enim, inquit, Sardinia Rex fines nostros, quos Placentiâ Bobioque urbibus ex fœdere acquisitis devinctos, atque obvallatos jam tenet, acerbissimis portoriis infestos terrâ habere, ut nihil invehere, nihil exportare liceat; si in Finariensi littore portum extruere, quem dimensum jam animo atque exædificatum habere dicunt, amplum, optimum, atque huic nostro non tutissimo opponere cœperit: quid vos Genuæ futurum putatis? Finibus tam angustis? regionibus tam asperis? perditis vectigalibus, omni terrestrium, ac maritimarum rerum usu sublato? an non fœdissima quæque, Finario

92 DE BELLO ITALICO,
amisso, metuenda sunt? aut finiti-
mum hostem facili prædâ pacatio-
rem? aut denique patientiâ aliquid
profici posse speramus? Caruimus eo
certè oppido per multos annos, sed
ita, ut eam jacturam nunquam æquis
animis tulerimus. Quod si vis, si
tempus dissimulandi nobis necessita-
tem aliquando imposuit; etiam ne
eripi nunc Finarium, atque abstrahi e
finu Reipublicæ otiosi patiemur? cum
nostrum, quod erat vetustissimo jure,
præsentî pecuniâ emerimus, tantique
emerimus, quanti venditor voluit,
egens, sumptuosus? atqui Finarium
jam Principes habuerunt, aut ita hu-
miles, ut a nobis negligerentur, aut
ita magni, ut ipsi oppidum negli-
gerent: Regi vero Sardinia tam flo-
renti, tam cupido, & cui ad suam
cupiditatem parum semper, ad no-
stram

stram perniciem nimium jam potentiae est, Finarium concedere, quid aliud est, quàm arma ad Reipublicae internecionem largiri? quo ille Finario, tanquam aggere utatur ad Imperio nos maritimo usuque exturbandos, totosque adeo evertendos? patientiâ autem, quâ ad omnes jam calamitates atque indignitates obduruimus, quid tandem proficimus? nisi ut leviora perpeffis graviora imponantur? Et hercule solet is facile accipere injurias, qui segniter fert. Pudet dicere P. C. eò abjectionis atque humilitatis devenimus, ut in nos, qui armatis quondam Regibus restitimus, palam, atque impune, pauci montani homines, & nescio quis Theodorus nequissimus insultare non dubitent. Nunquam ne ad recuperandam dignitatem ingenuo dolore ex-
cita-

94 DE BELLO ITALICO,
citabimur? cum potissimum dignitas
unà cum salute Reipublicæ conjun-
cta sit? quid ergo consilii est? eâ-
dem nos re ulcisci, quâ sumus la-
cessiti; vim repellere vi; conspiratio-
ni Austriacorum, Borboniorum op-
ponere societatem. Nam mediis no-
bis, ac quiescentibus postulare, ut
ex aliorum dissensione augeantur opes
nostræ, ridiculum est. Quid enim
vos Britannos, qui hoc vix portu
abstinuerunt, mercatoriis in mari na-
vibus facturos putatis? cum ex Hi-
spaniis, atque Galliis, quibus in pro-
vinciis cives nostri magna, & am-
pla negotia habent, onustæ merci-
bus redierint? eas tanquam hostiles;
aut hostilia portantes illi certe excu-
tient, diripient; nos autem infestiore
penè pace, quàm bello utemur.
Quod si bellum tantopere formidita-
tis,

riis, quo bello commercium labefactari dicitis; cur non quietem perhorrescitis, quæ illud omnino delet? At etiam fortunam, ut expectemus, suadent: quo majorem, credo, opprimendi potestatem habeat; namque imparatos, atque inertes averfari maximè dicitur. Quæ porro prudentia est fortunæ credere, cum uti consilio possis? aut cæcâ malle expectatione pendere, quàm exploratâ ratione subsidium comparare salutis? At ærarium exhaustum est, tributum nomen grave. Cupio videre, qui pecuniam ad conservandam Rempubicam conferre dubitet, cum eam ipsam pecuniam nisi salvâ Republicâ retinere non possit. Præterea societas Borboniorum cum ad multa alia, tum ad illud opportuna est, quod eorum pecuniâ exercitum alere possumus,

96 DE BELLO ITALICO ,
sumus , quem conscripsimus . At
cavere ab amicis ipsis debemus , ne
deferamur . Nulla P. C. firmiter ami-
cicia est , quàm quæ magno amicis
usui esse potest . Id si Senenses , si
Florentini vidissent , nunquam freti
amicitiis nullâ utilitate quæsitis , va-
lentissimorum inimicitias soli suscepis-
sent , nunquam fortassis concidissent .
Nam quid huic nostræ simile amici-
tiæ est ? Nonne Gallorum vel ma-
ximè interest habere in Italiâ apud
nos aditum ? præsertim si Rex Sar-
diniaë munitissimis arte , naturâque
locis confusus prohibeat ? non Hispa-
nis sexennium jam fere inter Allo-
broges vagantibus nostrâ nos socie-
rate Italiam referamus ? Non a Nea-
politans Austriacorum metum , at-
que impetum avertimus ? Cur hos
tam temerè quisquam , & magno
cum

cum suarum rerum detrimento a fide discessuros judicet? nam de copiis, atque opibus eorum nemini omnium rectius credideris, quàm Austriacis ipsis, qui fugam jam audito Borboniorum adventu & præsidiorum latebras circumspicere videntur. An vero in Italiâ pulsum fugere Lobcoviczium non audistis? Ardere Prusiaco bello Germaniam? expugnari Belgium? retineri domesticis dissensionibus Britannia Regem? furere Scotos? timere Batavos? Ipse autem Sardinia Rex, quem maxime gravem, atque assiduum hostem habemus, non suis certe viribus, quæ mediocres sunt, non pecuniâ, quâ eget, sed auxiliis sociorum, & nostro imprimis ocio invalescit. Nunc, si a fociis, quibus suspectus est, quibusque confidere multum non potest.

N

defe-

98 DE BELLO ITALICO,
deferatur; si nostris nos periculis non
indormire sentiat, invasurum ne alie-
na, an suis diffisurum esse existi-
matis? cum præsertim recordetur, se
puerum profugum, atque ejectum
in iis sedibus quæsisse perfugium,
quibus nunc mortiferum inferre bel-
lum meditatur. Adversus hostes tam
infirmos, sociis tam valentibus, eâ-
demque nobiscum causâ conjunctis,
dubitamus P. C., dijudicatâ jam fe-
re belli fortunâ, eo progredi, quo
incertâ etiam victoriâ descendere oport-
teret? quid tu igitur hostes con-
temnis, a quibus tantam Reipubli-
cæ perniciem comparari dicis? Ego
vero P. C. neque ita contemnendos
puto, ut negligantur, neque ita
metuendos, ut desperemus; eoque
validiora adhibenda esse remedia cen-
seo, quo vehementius ingruit malum:
nisi

nisi si quis est, qui perire turpiter, quam servari fortiter malit. Illud vos ad extremum pro meo summo in patriam amore, proque tanti discriminis magnitudine moneo, ut etiam, atque etiam prospiciatis, ne magnorum Regum amicitiam tantâ in re invitatos refugisse aliquando pœniteat. Finarii causa ejusmodi est, ut in eâ dignitas, salus præterea universæ Reipublicæ contineatur. Nihil est medium P. C. aut Finarium quovis bello, societate, periculo etiam, & jacturâ retinendum est, aut hosti parendum superbissimo, aut denique hæc Urbs pulcherrima, hæc Patria omnium nostrum in vastitate, atque in solitudine relinquenda. Hæc oratione commoti Patres, impendentique Reipublicæ clade deterriti, simul freti fortunâ, quæ Borboniorum velificari

N 2   votis

votis videbatur, famâque copiarum, quæ in Hispaniâ, quæ in Galliâ parari ingentes dicebantur, societatem, sui muniendi causâ, cum Borboniis inire decreverunt: ex eoque decreto, & , nequis rem enunciaret, jure jurando sancitum est (poterat enim intempestivè enunciata res perturbari) & quibus conditionibus confieri societatem placeret Hieronymo Grimaldo scriptum est. Is erat Reipublicæ ad Hispaniarum Regem Legatus.

Villa est Regis Hispani ad Tagum annem in Aranguésiano ventionum frequentiâ, & aquarum amœnitate nobilis. Ibi cum esset Rex animi causâ, Legati Borboniorum Regum, & Hieronymus Grimaldus, de quo dictum est, inter se colloquuntur: Vormaciense fœdus Aranguésiano esse fœdere infirmandum. Itaque rebus

bus agitis, conditiones cum convenissent, fœdus ictum est. Conditionum hæc erat summa: Borboniorum exercitus, classes com meatu, portu, Respublica Genuensis terrâ, marique juvet: Iis auxilio decem hominum milia ornata instructaque cum xxxvi. bellicis tormentis subministret: Ne prius subministret, quàm Borboniorum exercitus conjuncti sint, quamque ultra montes fuerint, qui agrum Genuensem Septentrionem versus a Galliâ Cisalpinâ dividunt, & Ligusticæ fauces appellantur: Reipublicæ Genuensis Oppida, agros, fines Borbonii Reges turentur: Philippo Hispani Regis Filio Regnum in Italiâ uti constituatur, omnes communiter armis, opibus curent. Hispaniæ Rex Reipublicæ Genuensi, quamdiu bellum in Italiâ erit, duodecies HS. in singulos men-

102 DE BELLO ITALICO,
mensēs det : Lavinium , Cenopha ,
Monf-grotius , Pares Oppida , eorum-
que Oppidorum agri , quo jure a
Philippo Vicecomite Mediolanensium
Duce antiquitus Genuenses receperant;
item Serravallis oppidum , arx , ager ,
quo item jure paucis ante annis a
Comite Leonardo Auria acceperant ,
eo omnia jure Genuensium sint : Re-
ges erga Genuenses eodem , quo erga
suos , animo sint , caveantque , nequa
Genuensibus in vectigalibus , terrâ ,
marique exercendis fraus , nequa inju-
ria ab Hispanis , Gallis , Neapolitanis-
que naviculariis , & Mercatoribus fa-
cta sit .

Jam Gagius Genuam pervene-
rat , præterque mœnia Urbis cum per-
transire cœpisset exercitus , portas
occluserant Genuenses , & popularium
exitus , militumque diligenter coerce-
bant

bant introitum , nequa aut illorum
 incitiâ , aut horum licentiâ , parvisque,
 ut sæpe fit, causis, magna fieret re-
 rum commutatio , neu quam etiam
 susceperant a principio belli personam,
 ut medii essent, & adhuc tuebantur,
 intempestivè deponerent . Ac tametsi
 Gagius , qui ad Langenses (Porciferæ
 hic est Pagus valli) idoneo loco ca-
 stra posuerat , magnopere eos adhor-
 tabatur , ut auxilia sibi mitterent ,
 aliâ ratione se non esse ad hostes
 iturum, quos numero, & loco su-
 periores esse intelligeret ; tamen in
 eo perseverandum Genuenses puta-
 bant, ut ne prius mitterent, quàm
 noster esset exercitus ultra eos mon-
 tes profectus, qui Liguriam a Gal-
 liâ Cisalpinâ dividunt, & Ligusticæ,
 ut dictum supra est , fauces apel-
 lantur : idque ipsum in Aranguesia-

no

104 DE BELLO ITALICO,
no fœdere adscribendum, eâque de
causâ curaverant, quod verebantur,
ne patefactâ ante id tempus societa-
te, statim in finibus suis Austriacos
hostes haberent, id quod Reipu-
blicæ detrimentosum esse existima-
bant. Simul descendere aperte, pa-
lamque in partes auxiliis missis nole-
bant, nisi prius exploratis quantum
poterant rebus, quarum prope cer-
tus videri tum poterat exitus, atque
adeo ostendendæ amicitiae tempus op-
portunius, cum tribus magnis Phi-
lippi, Gallorum, & Gagii exerci-
tibus conjunctis in Galliam Borbo-
nii Cisalpinam irrupissent: Ipsi au-
tem adversus vastitatem, cæterasque
belli clades, & Ligusticarum fau-
cium angustiis, & tantorum exerci-
tuum conjunctione tutiores essent.

At Gagus neque sine Genuen-
sium

sum auxiliis Ligusticas superari posse fauces dicebat, neque ducis considerati esse judicabat, eos relinquere post se non aperte socios, a quibus omnia fere ad bellum necessaria expectanda essent, & quorum auxiliares copias tamquam obsides habere posset perpetuæ ipsorum erga Borbonios voluntatis.

Interim Philippus Gagio ad duo millia Draconum, & provincialium Hispanorum Pyrochitrophorum coortes summâ virtute, quibus Augustinus Ahumada præerat, auxilio misit; item Patris, Socerique nomine Marchionem Chetardientem Gallum, & O-Walium Hibernum, qui apud se in exercitu erant, Legatos Genuam misit: quorum alter Sarmaticâ erat legatione notus, alter, ut postea confecto bello cognitum est, concilian-

O

dæ

106 DE BELLO ITALICO,
dæ pacis auctor præcipuus fuit, cum
post incommodam plures Genuæ men-
ses simulatam valetudinem, mutandi,
ut dictitabat, cœli causâ, in Britan-
niam profectus est. Hi igitur in Se-
natum introducti, Galliarum se se,
atque Hispaniarum Regum nomine,
quorum insignis semper fuisset, &
præcipua tunc esset erga Rempubli-
cam benevolentia, & fides, venisse
oratum dixerunt, ut auxilia Genuen-
ses Gagio submitterent, quæ nisi sta-
tim submittantur, non posse Hispa-
nos, Neapolitanosque omnino pro-
gredi, & futurum fortasse, ut ad
nihilum incredibilis eorum virtus re-
cideret, ausi quâ sunt ascendere altis-
simos montes, transire rapidissimum
flumen, extremam tolerare inopiam,
quæ facilia ex difficillimis non tam
animi magnitudo illis innata nationi-
bus,

bus, quam Genuensis auxilii fiducia redegerat: non se se arbitrari temporis causâ, aut simulatâ Genuenses amicitîâ societatem cum Borboniis instituisse: Quid tam porro justæ, veræque amicitîæ repugnare, quam si, quod triduo, ad summum quatrinduo præstaturi ex fœdere sint; fidelissimorum id amicorum precibus repræsentare illiberaliter quodammodo denequent? debere eos communem potius utilitatem, ex quâ omnia homines interpretari fœdera oportet, quàm fœderum formulas, & verba spectare: factum esse Aranguesianum fœdus, ut communibus viribus communis repellatur hostis: at Genuensium cunctatione istâ inopportuna non repelli, sed invitari hostem, ut Gagianorum militum paucitate contemptâ Ligusticas continuò fauces oc-

O 2 cupet:

cupet: quibus occupatis, & Gallum ad rem gerendam inutilem efficiat, & ipsos quasi in vinculis habeat, ne ea, quæ Reipublicæ interesse cognoverint, quæque ille admodum timet, decernere audeant. Id vero si accadat, quo tunc Aranguesiani foederis consilium? Quo virium communicandarum spem? Sin autem in consiliis capiendis unam intueri fortunam vellent, omnia hæcenus accidisse Austriacis adversa, Borboniis secunda: illorum semel, atque iterum ab invictissimo Rege Gallorum fusas in Belgio ac superatas copias, quas Batavorum etiam, & Britannorum exercitus sublevabant: unam esse in Italiâ Genuensium civitatem, quæ certissimam Borboniis victoriam creare possit: ejus patefactâ societate fugæ se statim Austriacos

cos

cos mandatueros, neque ullum consistendi illis in Italiâ locum fore. Proinde vel amicitiae, vel utilitatis, vel denique fortunæ causâ ne cunctarentur auxilia Gagio submittere: liberè jam, atque audacèter descenderent in causam, & quos hostes jamdiu senserint, pro hostibus aliquando haberent.

Genuenses Legatorum permoti eloquentiâ, quam Borboniorum adjuvari victoriis intelligebant, & quod ingratum sane videbatur tantulæ, ut apparebat, rei controversiâ, in ipso societatis initio sociorum offendere animos, & quod eo erant progressi, ut magis liceret non cœpisse, quàm cœptum semel non exequi usque ad extremum. Millia hominum octo, & quæ ad eorum, bellicque usum pertinebant, auxilio mittenda esse Gagio ita-

110 DE BELLO ITALICO,
statim censuerunt. Horum summa
imperii tradita Joanni Francisco Bri-
gnole-Sale est, cujus postea, cum
Reipublicæ Principatum adeptus est
difficillimo tempore virtus nobilitata
est. Item S. C., quo mitti auxilia
decreverant, renunciari Austriacis, eo-
rumque sociis per legatos oportere
suos statuerunt. Tanta autem erat
erga Reges observantia Reipublicæ,
ut ne Regi quidem Sardinia ipsi no-
minatim bellum denunciaverit, tamen-
si Vormaciensi irritata fœdere suas ab
eo imminui, trahique in discrimen
opes videret. Et per eos forte dies
acciderat, ut Eques Alfieri, qui in
agro Nicæensi Sardinensibus copiis
præerat, in Genuensium oppidum
Albintemelium, ubi Hispanorum erant
horrea constituta, impetum faceret,
& præsidio dejecto, frumenti, pabu-
lique,

lique, quod subito poterat per equites comportaret, reliquum, ne cui Genuensibus usui esset, incendio corrumpere. Denunciationem Reipublicæ Britanniae Rex cum intellexisset, minaciter respondisse fertur cum suarum classium Præfectis imperaturum dixerit, siquid in eam rem sibi videretur; Quanquam Genuensium apud eum Legatus neque amici, neque hostis loco habitus Londini permanferit. Rex autem Sardiniae nihil accidisse novi dixit, si Genuenses bellum denunciarent, quod suis favendo hostibus jamdiu gererent, neque ita tamen occultissimè, ut perspicere non posset. Quibus auditis Hieronymus Curlus, qui apud Regem Genuensium Legatus erat, in patriam rediit, illato bello. At Bartholomæus Laumellinus, qui oppido

No-

Novis Genuensium jussu præerat; ad Comitem Sculemburgium in castra Austriacorum se contulit, atque ita ex auctoritate Senatus cum eo egit: Genuenses neque priores Austriacorum socio, atque amico Regi Sardiniae, neque sine causâ bellum denunciare: necessario facere, invitos, atque omnia prius expertos, si qua posset æquitate componi: unum se se infimis pene precibus orasse, ut quæ Reipublicæ optimo semper jure fuissent, atque essent, ea esse insigni injuriâ ne desinerent: ne id quidem propter Vormaciense fœdus impetrari potuisse: suos jam ab Rege Sardiniae fines violari, ad Albin-temelium effringi, diripique horrea: quoniam hæc omnia, nisi ad Reipublicæ perniciem pertinere? proinde non esse ipsis succensendum, si,
ut

ut esset dictum, necessario ad arma descenderent, quæ inferri sibi jampridem videant, si sui muniendi causâ Borbonios focios adsciscerent, si iis auxilia mitterent: nihil se propterea de suâ erga Austriacos benevolentia, atque observantiâ detractum arbitrari; quandoquidem jure Gentium obtinuerit, ut amicos contra amicos auxilio juvare, salvâ amicitia, liceat: nemini injuriam facere, qui sua tueatur: imperium se se acceptum a majoribus velle conservare: quo imperio ille haberi indignissimus debet, qui retinere illud quâcumque ratione aut non possit, aut non audeat. Dicentem Laumellinum interpellat Sculemburgius, & discedere conantem prohibet, eodemque temporis vestigio Clericianæ legionis instructorem cum equitum, ac peditum parte mittit,

P

qui

114 DE BELLO ITALICO ,
qui Reipublicæ præsidium , quod erāt
Novis , captivum abduceret , ipsum-
que Oppidum haberet prædæ loco .
In quo nonnulla fuit hominum que-
rela , qui Sculemburgium suæ magis
iræ , quàm juri Gentium obtempe-
rasse dixerunt .

Habebat , uti diximus , castra
Gagius ad Langensium Pagum , &
sicuti Genuensium diligentiam omnium
copia rerum abundabat , ita præmio-
rum tenuitate , quibus donare explo-
ratores ipse consueverat , flagitiose
erat ab exploratoribus imparatus .
Nam Gagius alienæ pecuniæ non
appetens , suæ parcus habebatur :
id quod nonnulli in Imperato-
re reprehendunt , cui propositum
unum illud esse debet , ut vincat ,
& victoriæ causâ non suis , non alie-
nis parcere bonis oportere ajunt .
Sed

Sed exploratorum paucitate fiebat, uti hostium neque consilia, neque itinera cognoscerentur, ut levi auditione, & falsis plerumque rumoribus interdium, noctuque conclamaretur ad arma; sic ut tam incertis rebus non militibus quies, non ducibus ratio esset certa imperandi, omniaque erroribus, ac suspicionibus perturbarentur. Quæ res impetus etiam nostros, consiliaque tardabat; propterea quod non satis celeriter explicari poterant, cum ignorarentur ea, quæ apud hostes gerebantur, & ad quæ accommodare sua sæpissime consilia Imperatores solent. Præterea Philippici exercitus mora, quicum Gagiani exercitus iter consentire debebat, non parvo erat nostris ad progrediendum impedimento. Philippus enim expugnatis in itinere Loano, Oneliâque, Castel-

lis satis munitis procedere paulatim; ac Savonem vix aliquando tandem pervenisse dicebatur. Hæc erant, quæ Gagio diutius ad Langensium pagum morandi afferrent causam.

Jam Philippi, jam Genuensium auxilia in Gagii castra convenerant, & tanto militum numero auctis copiis ad hostem proficisci Gagus constituit, cognitâ prius loci naturâ, quæ erat ejusmodi. Porciferam vallem, quæ in longitudinem passuum circiter x. millia patens ab amne appellatur, qui illam interfuit, quique modicis, ac prope nullis aquis est, nisi maximi accidant imbres, neque longius ab Genuâ millibus passuum iii. Arenam inter, Cornilianumque pagos in mare influit; quam vallem hominibus, ædificiisque frequentem, & cultu, prospectuque amœnam colles

les cingunt leniter acclives, qui in montes statim assurgunt editos, atque asperos: atque hi in arctas tandem coguntur fauces, quas Ligusticas appellari diximus. Has intra fauces una est militaris via, reliqua sunt præterea itinera duo, quibus etiam patet aditus ad Genuam paulo tamen impeditior, atque difficilior: quorum itinerum alterum ad dexteram est Ligusticarum faucium ab eâ parte, qua mons eminet Flacconius, Iriaque amnis labitur; ad sinistram est alterum ad alterius item montis radices, qui Gazius dicitur, editissimusque est omnium circumjacentium. Tam illa militaris via latior, quàm angustiora hæc itinera duo in unum confluunt ultra Ligusticas fauces ad Octavium vicum, eoque Gavium versus, Novasque itur, oppida.

118 DE BELLO ITALICO,
pida Genuensium. Magna est harum
faucium in bello opportunitas, ut
qui eas prior occupaverit, hostem
repellere levi negotio queat; si a
duce milites non deferantur, & si,
qui vallem, montesque incolunt, ar-
mis aptissimi homines ac feri, con-
sentiant. Tunc eas occupaverat prior
Gagius, & præsidio cohortis imposito,
atque additâ munitione diligenter tue-
batur. Austriaci, ne faucium præoc-
cupatione premerentur, impetum ad-
versus montem facere in cohortem co-
nantur, nostri, ne locum maximæ
opportunitatis turpiter dimitterent,
paratissimo erant ad propugnandum
animo. Contenditur prælio; & no-
stri, quod loco, numeroque præsta-
bant, celeriter hostes dederunt in fu-
gam: fugientes sylvæ, tramitesque
texerunt, a quibus illi protecti, at-
que

que occultati, paucis amissis, ad Octavium sese vicum receperunt, iisque sese adjunxerunt, qui submissi a Sculemburgio numero ad septem milia cum paulo ante vicum tenuerant, & nacti opportunum non longe a Lemure amne in valle collibus præseptâ locum, quâ necessarius erat nostris, & perangustus, si perumpere vellent, aditus, hunc fossâ, atque aggere communiverant, & occupatis collium jugis, loci naturâ, atque operis munitione, circumjectisque ibi forte muris, quibus agri privatorum ambiebantur, fracti prohibere nostros transitu sperabant. Quibus rebus cognitis, Gagius, protectionisque, uti demonstratum est, suscepto consilio, sarcinarum, atque impedimentorum magnam partem Genuam versus remitti jubet, quo tutius collocarentur, neque:

neque multo militum præsidio ad ea
tuenda opus esset, ipse expeditiore,
& in tres partes distributo exercitu
occurreret hostibus. Dexteram partem
eo ire itinere jussit, quod ad mon-
tem pertinere Flacconium diximus,
eique ducem Vievillæum Legatum
præfecit: sinistræ Comitem Sevium
Legatum præposuit, qui præter mon-
tem Gazium eam duceret. Dux Mu-
tinensium, ipseque unâ Gagus me-
diæ aciei præfuerunt, & militari illâ
intra fauces viâ processerunt. Equita-
tus post tergum rejectus, quod locis
asperis, atque concisis ejus inutilis
opera videbatur, lentius subsequeba-
tur, agmenque cogebar. Legatis man-
datum erat, ut iter moderarentur,
neu prius concurrerent, quàm telum
emitti exaudirent, ut undique uno
tempore ad emissi teli fragorem in
ho-

hostes impetus fieret, nullaque illis, ut inferioribus numero, & ab utroque latere circumventis spes fugæ relinqueretur. Appropinquabat hostibus Gagus; at Legati morabantur. Namque circuitu majore, & ascendendis, descendendisque collibus longius erat Vievillæo iter; & Seuius præter eandem intersepti itineris difficultatem in ipsos imprudens inciderat hostes, qui omnibus ab eâ parte saltibus decessisse falso dicebantur, neque, certi quid esset, sciri per exploratores poterat, quorum, ut supra docuimus, mira erat paucitas. Ac tametsi loco eos confestim cedere coegerit, id ipsum tamen suum hostibus iter aperuerat, & moræ injecerat aliquantum ut ab suo latere circumire in tempore hostes, sicut convenerat, non posset. At ii, qui in mediâ erant

Q

acie,

122 DE BELLO ITALICO ,
acie, cum pro se quisque in conspectu Ducis Mutinensium, & Comitum Gagii Imperatorum etiam difficillimis rebus operam navare cuperet, retineri non potuerunt, quin locum subirent iniquum, hostium ascenderent aggerem, adeo ut nonnulli sublevati alii ab aliis in summâ consistere munitione, ibique propugnantes interficere auderent. Hostes loco freti manu, & naturâ munito facile nostros audacius subeuntes deturbabant, &, cum nullum frustra jaculum desuper mitteretur, cædebant, videbaturque jam non sine ingenti nostrorum cæde perumpi posse, propterea quod magno ipsi loci iniquitas præsidio, nostris detrimento erat. Quod cum Gagus animadvertisset, subito tormenta aliquot adduci, quibus agger dirueretur, & adversa locari iussit. Quâ re per-

perterriti, simul cum alterâ ex parte prope jam Seuius adesset, ex alterâ Vievillæus descendere impressionem jam facturus cerneretur, tum a fronte succedere nostri acriter non desisterent, illi, relictâ munitione, ad Octavium vicum, indeque citissimè sese, circiter octingentis amissis, ad Sculemburgium in castra receperunt. Neque illorum quisquam superfuisset, si aut Legati ab utroque latere, ut erat præceptum, uno in hostes concurrissent tempore, fugamque iis interclusissent, aut fugientes pars equitatus, quem omnem non satis prudenter rejectum esse post tergum diximus confectari, atque opprimere potuisset,

Recepto Gagus Octavio laboriosâ Gavium viâ proficiscitur, quam etiam hostes interruperant, ut essent

Q 2 no-

124 DE BELLO ITALICO,
nostri ad insequendum tardiores: quo
cum tandem venisset oppidum ipsum,
quod arcem habebat satis validam,
communire, atque instruere jubet,
ut eo pecuniam exercitus publicam,
ægros, atque omnem belli apparatus
conferret. Hæc dum ipse administrat,
Viepillæum Legatum, qui primo
agmini præerat ad occupandas Novas,
& comneatum ab Genuâ subvectio-
nem explicandam mittit; Sevirum præ-
terea Legatum mittit cum tormentis
sex, duobusque millibus hominum
ad expugnandam Serravallis arcem:
quæ quanquam ad Iriam amnem
posita naturâ probè munita esset,
præsidiumque ibi ccc. militum le-
gionariorum Sardinia Rex haberet,
quibus Roscius castrorum Præfectus
præerat, nihilo tamen minus longin-
quam oppugnationem sustinere non
po-

potuit. Vehementius enim a Sevio oppugnata, quàm a Roscio defensa, cum jam militum præfidiariorum stationes ollis tactæ incendiariis deflagrassent, undecimo ab oppugnatione die, deditioe factâ, capitur, & Genuensibus ex Aranguesiano fœdere attribuitur.

Interim Philippi, Gallorumque exercitus Subalpinorum præfidiis e saltibus Montisferrati dejectis, atque Aquis subito Statellis a Pignattello Legato occupatis, eâ felicitate, quæ plerumque adest novantibus res, omnem circa regionem in suam celeriter potestatem redegerant. Quibus cognitis Gagus discedendum Gavio, ulteriusque sibi progrediendum existimavit, ut, cum Philippi Gallorumque copiis conjunctis suis, uno consilio bellum administraretur, summaque

126 DE BELLO ITALICO ,
que imperii ad Philippum Philippi
Hispani Regis F. respiceret. Erant
numero , & genere hominum præ-
stantes copię Hispanorum , Gallorum ,
Neapolitanorum , Genuensium . Mar-
chio Malibojus Gallis præerat Galliæ
militiæ Magister : lxii. millia peditum ,
viii. equitum habere in armis dice-
bantur . Magna multitudo , magnus-
que ex tantis viribus animus , ut ni-
hil sibi impeditum , nihil hostibus
tutum arbitrantur . At Sculembur-
gius collectis , qui ab Octavio refu-
gerant ad Ripaltam , Novis relictis ,
citatum agmen rapit , ibique loco mu-
nito , fluminibusque circumfuso castra
locat de summâ rerum admodum so-
licitus . Neque minus æstuans , labo-
ransque ab Augustâ Taurinorum Sar-
dinia Rex venerat in castra : quæ
quidem Tanarum inter , Padumque
amnes

amnes posita loci naturâ, pontibus, atque additis operibus munitissima erant, & ad bellum ducendum aptissima. Ipse enim præsiidiis, locisque difficilibus hostium impetum frangere, & tractandis conditionibus, ac simulatione cum Gallis ineundæ societatis præsentem procellam devitare, consiliumque ex tempore, ac fortunâ capere meditabatur.

Ita Hispanis, qui nunquam victi, nunquam victores toties cum hoste conflixerant, & iis, qui Gagio Duce Pontificias ultro, citroque Provincias diù pererraverant, neque tamen quicquam profecerant, & iis, qui in alpibus ad Italiæ portas sexennium jam fere obversati, in illam auxiliis etiam Gallorum irrumpere, cum sæpe tentassent, nunquam potuerant; factâ cum Genuensibus societate subito

to:

128 DE BELLO ITALICO,
to in Cisalpinam iter Galliam patefactum est. Austriaci autem, qui magno animo ingentique fiduciâ gerebant bellum, quod & mare Britannis sociis tenebant, & locis confidebant naturâ munitissimis, eosque ex Vormaciensi fœdere spiritus sumpserant, ut Italiam omnem suam dicerent, aliis eriperent, aliis donarent, modò respicere sese, & suis timere rebus cœperant. Tanta traductis ad amicitiam, & societatem Borboniorum Genuensibus, facta est rerum in Italiâ commutatio.

F I N I S.

A01 1472738

